

ÖPPNA SKOLAN!

OM HBTQ, NORMER OCH INKLUDERING
I ÅRSKURS 7-9 OCH GYMNASIET

© Myndigheten för ungdoms-
och civilsamhällesfrågor (MUCF) 2019

ISBN 978-91-89027-10-7

Projektledare: Jorge María Londoño

Text och textredigering: RFSL Ungdom, Anna Galin,
Roh Petas, Jorge María Londoño

Underlag till texter: RFSL Ungdom

Grafisk form: Södra tornet

Illustration: Rudy Loewe

Distribution: MUCF, Liedbergsgatan 4, Box 206, 351 05 Växjö

Webb: www.mucf.se

Tryck: Lenanders Grafiska AB Kalmar 2019

FÖRORD

EN PERSONS sexuella läggning, könsidentitet eller könsuttryck ska inte få avgöra vilket bemötande personen får eller vilka rättigheter och möjligheter som finns i samhället. För unga hbtq-personer är det ändå ofta så. Unga hbtq-personer har sämre psykisk hälsa, en mindre aktiv fritid och svårare att etablera sig i arbetslivet än andra unga. Skolan är den plats där unga utsätts mest för våld och kränkningar och det gäller i synnerhet unga hbtq-personer. Därför är det viktigt att skolan aktivt arbetar förebyggande för att bli tryggare och mer inkluderande för alla unga.

För att skolan ska kunna genomföra ett lyckat arbete med hbtq-frågor krävs att ett normkritiskt perspektiv tillämpas och att arbetet är förankrat i hela verksamheten, både bland elever och anställda i t.ex. bespisning och skolledning. God förankring lägger grunden för ett medvetet ställningstagande mot diskriminering och ger förutsättningar till förändrade värderingar och beteenden i skolmiljön.

Öppna skolan! är ett stödmaterial som utvecklats särskilt för att ge skolpersonal kunskap och verktyg i det normkritiska jämlikhetsarbetet. I denna uppdaterade version har vi utvecklat de områden som både skolpersonal och unga hbtq-unga har tagit upp som viktiga områden att förstärka. Vi har uppdaterat lagtexter, statistik och en del goda exempel. För att vi ska få en öppen och inkluderande skola behöver insatser ske kontinuerligt. Det här stödmaterial kan underlätta för all skolpersonal att bättre förstå och hantera det praktiska och strategiska arbete som krävs för att sätta hbtq-frågor på skolans agenda.

Lena Nyberg, generaldirektör
Myndigheten för ungdoms-
och civilsamhällsfrågor

INNEHÅLL

3 FÖRORD

6 ÖPPNA SKOLAN

9 KAPITEL 1: GRUNDLÄGGANDE PERSPEKTIV OCH BEGREPP

- 10 Hbtq
- 11 Heterosexualitet och cis
- 11 Heteronormativitet
- 13 Heteronormen i praktiken
- 14 Homofobi, bifobi, transfobi och queerfobi
- 14 Normkritik som metod
- 16 Heteronormen i praktiken
- 17 Få syn på normen
- 18 Toleranspedagogik eller normkritisk pedagogik?

21 KAPITEL 2: HÄLSA OCH LIVSVILLKOR FÖR UNGA HBTQ-PERSONER

- 22 Hur mår unga hbtq-personer?
- 23 Utsatthet för diskriminering, trakasserier och kränkande behandling
- 24 Utsatthet för våld och hatbrott
- 26 Utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck
- 26 Unga hbtq-personers förtroende för samhället
- 27 Viktiga årtal för hbtq-personers rättigheter
- 28 Historien om pride och priderörelsen i Sverige
- 29 Unga hbtq-personer i arbetslivet
- 30 Må bra-faktorer – vad kan du som vuxen göra?

33 KAPITEL 3: DET DAGLIGA ARBETET MOT DISKRIMINERING

- 34 Skolans demokratiuppdrag
- 34 Likvärdigt bemötande
- 35 Synliggörande – en avgörande del i det målinriktade arbetet
- 35 Engagera eleverna i arbetet
- 37 Jämställdhet och hbtq
- 38 Att möta motstånd

41 KAPITEL 4: SYSTEMATISKT HBTQ-ARBETE FÖR EN INKLUDERANDE SKOLA

- 42 Steg 1: Undersöka
- 44 Steg 2: Analysera
- 44 Steg 3: Åtgärda
- 47 Steg 4: Utvärdera och följa upp

49 KAPITEL 5: ATT INTEGRERA HBTQ-PERSPEKTIV I ÄMNEN OCH GYMNASIEPROGRAM

- 50 Hbtq i grund- och gymnasiesärskolan
- 51 Hbtq i undervisning till nyanlända elever
- 51 Sexualundervisning
- 52 Matematik och fysik
- 53 Svenska
- 54 Engelska och moderna språk
- 55 Samhällskunskap och historia
- 57 Idrott och hälsa
- 58 Bild, musik och estetisk kommunikation
- 59 Gymnasieprogram
- 63 Exempel ur vardagen

65 MER OM HBTQ

ÖPPNA SKOLAN

LAGAR FINNS för att skydda barn och elever och det är skolans skyldighet att se till att ingen blir diskriminerad till följd av någon diskrimineringsgrund som exempelvis sexuell läggning eller könsöverskridande identitet och uttryck. Det är hela skolans ansvar – skollära, lärarnas, elevhälsans, vaktmästeriets, bibliotekariens, cafépersonalens och matbetspersonspersonalens ansvar – att arbeta för att skolan ska vara en trygg miljö för alla elever att vistas i. Många unga hbtq-personer utsätts för diskriminering, våld och trakasserier och skolan är den plats i samhället där unga är mest utsatta för dessa orättvisor. Många unga hbtq-personer vågar eller kan inte vara öppna med sin läggning eller könsidentitet, något som kan leda till psykisk ohälsa. Normer knutna till kön och sexualitet medför att vissa unga synliggörs och bekräftas mer än andra unga och det är de vuxnas ansvar att bredda dessa normer så att alla inkluderas.

Stöd materialet *Öppna skolan!* vänder sig till dig som arbetar på högstadiet eller gymnasiet. Materialet fokuserar på normer

som rör sexualitet, könsidentitet och könsuttryck. Ett normkritiskt förhållningssätt kan med fördel också användas för att ifrågasätta och förändra även andra begränsande normer, som till exempel normer som rör kön, funktion, ursprung och hudfärg. Ett normkritiskt förhållningssätt öppnar för möjligheten att skapa nya och inkluderande normer. Att arbeta normkritiskt gör skolan till en bättre plats för alla, eftersom alla kan begränsas av begränsande normer på olika sätt.

Det är viktigt att all skolpersonal deltar i arbetet med frågor som rör könsidentitet och sexuell läggning för att kunna skapa en trygg miljö i skolan. För att arbetet ska kunna bedrivas effektivt krävs det reflektion och medvetenhet om normer och värderingar. Det möjliggör ett framgångsrikt arbete för att motverka snäva normer i undervisningen och i skolmiljön. I stöd materialet finns kunskap, perspektiv och tips som kommer att hjälpa till i det fortsatta arbetet med ett strategiskt och praktiskt arbete med hbtq-frågor.

Publikationen består av fem kapitel:

Kapitel 1 Grundläggande perspektiv och begrepp förklarar centrala begrepp och perspektiv kopplade till hbtq. Kapitlet introducerar även ett normkritiskt förhållnings-sätt som ett verktyg för det kontinuerliga likabehandlingsarbetet.

Kapitel 2 Hälsa och livsvillkor för unga hbtq-personer undersöker närmare unga hbtq-personers livsvillkor och vardag kopplat till hälsa, lagar, rättigheter, diskriminering, hatbrott och våld.

Kapitel 3 Det dagliga arbetet mot diskriminering handlar om skolans uppdrag kopplat till hbtq-frågor och strategier när det uppstår motstånd.

Kapitel 4 Systematiskt hbtq-arbete för en inkluderande skola innehåller exempel på konkreta åtgärder och praktiska råd, samt går igenom de fyra steg som är nödvändiga i ett förebyggande arbete mot diskriminering.

Kapitel 5 Att integrera hbtq-perspektiv i ämnen och gymnasieprogram ger förslag på hur lärare kan arbeta för att inkludera hbtq-perspektiv i undervisningen och aktivt motverka hbtq-fobi och diskriminering.

Längst bak finns en kortfattad ordlista över centrala begrepp samt litteratur- och filmtips.

KAPITEL 1

GRUNDLÄGGANDE PERSPEKTIV OCH BEGREPP

I detta kapitel förklarar vi centrala begrepp och perspektiv kopplade till hbtq och ett normkritiskt förhållningssätt.

Hbtq

Tidigare användes förkortningen hbt, idag skrivs ett q till efter – hbtq. Hbtq står för homosexuella, bisexuella, transpersoner och queera.

Homo- och bisexualitet är sexuella läggningar. Homosexualitet definieras som förmågan att bli kär i eller attraherad av personer av samma kön som ens egna kön. Bisexualitet är förmågan att bli kär i eller attraherad av personer oavsett kön.

Trans handlar om könsidentitet och könsuttryck: vilket kön du känner dig som och hur du väljer att uttrycka det. *Transpersoner* är ett paraplybegrepp som rymmer en mängd olika identiteter kopplat till kön.

Begreppet kön består av flera olika delar: biologiskt kön (hur könsorgan ser ut och vilka könskromosomer en person har), juridiskt kön (kallas ibland tilldelat kön och är det kön som står i passet eller legitimationen), könsidentitet och könsuttryck (hur någon uttrycker kön genom kläder, smink, kroppshållning). Att vara transperson betyder att ens könsidentitet och/eller könsuttryck bryter mot normerna. Trans kan

TIPS:

Förutom ordlistan i slutet av denna skrift har RFSL och RFSU ordlistor för både ord och begrepp som rör hbtq.

exempelvis vara att födas med en snopp men känna sig som en tjej och därmed vilja genomgå en könsbekräftande behandling för att kroppen ska överensstämma med könsidentiteten. En del transpersoner vill genomgå kirurgisk behandling, andra vill inte det.

Personer som varken identifierar sig som tjej eller kille kan identifiera sig som *ickebinär*. Ickebinär är ett paraplybegrepp som innehåller många olika definitioner av identiteter bortom de binära könen (tjej och kille). Vissa använder ordet intergender i en liknande bemärkelse. Ickebinära personer använder ofta hen eller den som pronomen. Vissa ickebinära kallar sig för transpersoner, andra gör inte det.

Q står för queer, som är ett brett begrepp och som kan översättas till normbrytande. När en person definierar sig som queer brukar det innebära att den bryter mot normer som rör kön, relationer och/eller sexualitet. Det kan handla om att vara kär i flera personer samtidigt, att klä sig på ett sätt som bryter mot förväntningar utifrån ens kön eller att helt enkelt inte definiera sig som heterosexuell.

Att definiera sig själv som queer kan också handla om att det inte känns viktigt att definiera sig eller att andra ord som existerar känns för snäva. Queer är ett brett begrepp och innebörden skiftar mellan olika personer. Det närmaste vi kommer en definition är att en person på något sätt bryter mot normer som rör kön, könsuttryck och sexualitet och att det är ett ord som ofta upplevs som frigörande i stället för begränsande.

Det finns även andra begrepp som rör kön och sexualitet, bland annat sådana som ryms inom paraplybegreppet transperson. Vissa finns i ordlistan på sidor 70–72.

Begrepp uppstår ur ett behov att identifiera och definiera sig och ofta använder personer flera olika begrepp samtidigt för att beskriva sig själv. Begrepp används ibland olika av olika personer – två personer som båda är bisexuella kan lägga in olika värderingar i det begreppet. Det är viktigt att alla har rätt att definiera sig själva och bestämma vilka ord som känns bäst för just dem.

Heterosexualitet och cis

Precis som hbtq-begreppet används för att sätta ord på den egna identiteten, finns det identitetsbegrepp för personer som alltid eller oftast följer normer som rör kön och sexualitet. Det som passar in i förväntningarna ses ofta som så självklart att det inte behöver benämnas. Många heterosexuella cispersoner definierar sig inte aktivt som det utan kanske istället som "vanliga" eller så är det något som de inte ens reflekterat kring.

Heterosexualitet är en sexuell läggning som definieras som förmågan att bli kär i eller attraherad av personer av annat kön än det egna.

Cisperson är ett begrepp för personer som inte är transpersoner. Cistjejer är personer som fötts med en snippa, som definierar sig som tjej, trivs med att bli kallad "hon" och känner att det juridiska könet kvinna i passet känns rätt. Ciskillar är per-

soner som fötts med snopp, definierar sig som kille, det står "man" i passet och har frisy och kläder som omgivningen anser att killar ska ha. Cispersoner har även en sexualitet, som kan vara homo, hetero eller bi. Begreppet cis har ingenting med sexuell läggning att göra.

Ordet cisperson kom till för att beskriva normen. Att sätta ord på normen och det som förväntas är avgörande både vid identitetskapande och när det gäller att jämföra ungas hälsa. Cis kommer ur latinets "på samma sida" medan trans kommer ur betydelsen "att förflytta/överskrida".

Även om cispersoner inte är trans så har många cispersoner erfarenhet av att bryta normer kring kön. Bara personen själv kan veta om hen är cis eller trans, och alla har rätt att definiera det själv.

Heteronormativitet

Normer påverkar förväntningar och värderingar och fungerar som osynliga regler. De varierar vid olika tillfällen och på olika platser och är därmed föränderliga och sammanhangsberoende. Många normer är positiva och underlättar det sociala spelet, till exempel normen att säga tack när du får en gåva och att stå i kö när du handlar. Men det finns också normer som bidrar till att människor som bryter mot dem behandlas sämre, osynliggörs, utsätts för våld eller diskrimineras. Sådana normer måste granskas och förändras för att fler ska kunna må bra och delta i samhället. En sådan norm är *heteronormen*.

Heteronormativitet är ett begrepp som beskriver en förväntan eller föreställning om att alla barn som föds går att kategorisera som antingen pojke eller flicka, att barnet ska identifiera sig med sitt tilldelade kön, bete sig enligt denna könsroll och, längre fram i livet bli kär i personer av det "mot-satta" könet. Den heterosexuella kärnfamiljen (mamma, pappa, barn) ses som naturlig och som det bästa sättet att bilda familj på.

Heteronormen märks på många ställen i samhället, i allt från vilka filmer som visas på bio, hur reklam ser ut, till hur bostäder utformas och hur lagstiftningen ser ut.

Tvåkönsnormen (idén om att det endast finns två kön – man och kvinna) eller *cisnormen* (förväntan att inte vara trans) hänger ihop med heteronormen och är en förutsättning för att upprätthålla heteronormen. Dessa normer har en negativ inverkan på de personer som inte passar in, inte bara på hbtq-personer, till exempel i form av osynliggörande, förtryck eller sämre hälsa.

Alla påverkas på olika sätt av dessa strukturer: vissa gynnas sällan, andra ofta. En del unga tar plats och kräver sin rätt, andra blir tysta eller internaliserar begränsande normer och förtryck. Att internalisera ett förtryck innebär att själv införliva, medvetet eller omedvetet, ett förtryck genom

BOKTIPS:

Hetero – Sandra
Dahlén (2006)
Normkritisk pedagogik
– Perspektiv,
utmaningar och
möjligheter,
Björkman, Bromseth
(2019)

egna förändrade ideal eller beteenden. En enskild individ kan vara normbrytare på vissa sätt men passa in i andra normer. Ofta drabbas personer som utsätts för flera förtryck samtidigt särskilt hårt, det gäller till exempel personer som bryter mot vithetsnormen och heteronormen samtidigt.

Normkritik handlar inte om att kritisera enskilda individers livsval eller att få alla som identifierar sig som heterosexuella cispersoner att inte längre göra det. Ett normkritiskt arbete innebär att granska hur normer påverkar arbete, bemötande och egna värderingar. Att se på normer och hur de kan gynna eller missgynna olika personer är avgörande vid ett arbete utifrån ett normkritiskt förhållningssätt. Normkritik kan ibland också kallas för normmedvetenhet.

Min familj säger att de alltid kommer älska mig vem jag än är. Jag är inte säker på att jag hade levt i dag/länge till om jag inte haft en så accepterande familj som jag nu har. Men det är också väldigt skönt när andra bara lyssnar och är uppriktigt respektfulla.”

Homosexuell transkille, 13–15 år. MUCF, 2016, s. 16

Heteronormen i praktiken

Här följer några exempel på hur heteronormen syns i samhället och i skolan.

- Utformningen av enkäter. Kön i enkäter och formulär består ofta av två rutor: man respektive kvinna. Det finns inte alltid möjlighet att kryssa i vet ej eller annat.
- Indelning av elever utifrån kön. Skolbaler där eleverna placeras varannan kille varannan tjej med strikta klädregler för respektive kön, där samkönade par inte kan ha sällskap eller ges tillfälle att dansa med varandra. Detta osynliggör även att det finns fler kön än två.
- Förväntningar på hur en familj ser ut. Ett barn i Sverige kan ha maximalt två vårdnadshavare. I familjer där antalet personer som tar hand om barnet är fler än två finns det ingen rättslig trygghet för vare sig barn eller föräldrar som inte är registrerade som vårdnadshavare. Barn, och vuxna som inte är juridiska vårdnadshavare, går miste om allt från umgängesrätt och arvsrätt till information vid sjukdom, med mera.
- Slentrianmässiga frågor. Att slentrianmässigt ställa frågan "har du pojkvän?" till tjejer och "har du flickvän?" till killar.
- Indelning av flick- och pojkprodukter i butiker. Många leksaksaffärer har en avdelning som riktar sig till flickor med dockor, prinsessklänningar och leksaksmat i rosa och rött samt en avdelning som riktar sig till pojkar med vapen, bilar och dinosaurier i svart, blått och militärgrönt. Barn som väljer "fel" leksak kan få kommentarer, blickar och ibland även utsättas för kränkande behandling av vårdnadshavare och andra barn. Många barn får välja saker från båda avdelningarna men för de allra flesta barn blir det tydligt vilka förväntningar som läggs på dem.

FUNDERA SJÄLV:

- Hur har dina livsval påverkats av heteronormen?

FUNDERA TILLSAMMANS:

- Diskutera konsekvenser av heteronormen. Vilka fler konkreta exempel kan ni komma på?

Homofobi, bifobi, transfobi och queerfobi

Att använda sig av uttrycken homo-, bi-, trans- eller queerfobi har ingenting med rädsla att göra. Det liknar inte spindelfobi där exponering kan avhjälpa den obefogade rädslan. Genom att benämna hat eller fördomar som en fobi är det även lätt att tro att företeelsen är ett problem hos en enskild individ. Men istället handlar det om strukturellt hat, avsky, obehag och negativa fördomar mot personer som ses som onaturliga och onormala. Både "positiva" fördomar och stereotypisering av minoriteter samt våld och hatbrott finns i samhällsstrukturer och upprätthålls av normer och värderingar. Den homo-, bi-, trans- och queerfobi som finns är konsekvenser av den rådande heteronormen i samhället.

Förekomsten av hbtq-fobi är inte alltid abhängig av den utsatta personens identitet. Till exempel kan en person med ett normbrytande könsuttryck uppfattas som homo- eller bisexuell och en homo- eller bisexuell person kan tolkas som transperson. Även heterosexuella cispersoner med normbrytande intressen, yrkesval eller könsuttryck kan bli utsatta för homo-, bi-, trans- eller queerfobi eftersom könsuttryck och föreställningar om sexualitet hänger tätt ihop.

Bisexuella personer kan råka ut för homofobiska hatbrott men även specifika kränkningar utifrån bisexualiteten. Det är även vanligt att denna sexualitet osynliggörs eller förminskas.

Normkritik som metod

Att vara medveten och reflektera kring normer är grunden för ett normkritiskt förhållningssätt och ett normmedvetet agerande. Det normkritiska förhållningssättet i Sverige har påverkats mycket av *anti-oppressive education* (Kumashiro & Ngo, 2007) som tar upp och problematiserar hur förtryck och diskriminering upprätthålls av rutiner, läroplaner och arbetssätt inom skolan. Att ifrågasätta normer är en självklar del av denna metod. Men att ifrågasätta normer innebär inte att alla normer eller värderingar ska upplösas. I stället är målet att upptäcka eventuellt negativa konsekvenser av normer, utmana etablerade arbetssätt och inkludera elever som tidigare blivit exkluderade. Det handlar om att förändra destruktiva, negativa normer och att stärka de positiva.

Normer styr vad som ses som normalt och självklart men även vem som har makt och inflytande i samhället. Avgörande inom normkritik är att se hur normer hänger samman med makt, inflytande och privilegier. *Vems historia ses som "allmän" och viktig? Vilka inkluderas i "vi"?* är exempel på frågor som kan ställas. Fokus ligger ofta på normer kopplade till de sju diskrimineringsgrunderna kön, könsidentitet eller könsuttryck, etnicitet, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning, ålder och funktionsnedsättning men även andra aspekter kan tas upp som till exempel klasstillhörighet.

Normkritiskt arbete bedrivs ofta i följande steg:

1. Synliggöra normer
2. Synliggöra normernas konsekvenser
3. Ifrågasätta negativa normer
4. Granska den egna positionen
5. Skapa strategier för förändring

Beroende på vad som ska undersökas kan processen ta olika lång tid. Är det dina ordval eller en nyhetsnotis kan det gå snabbt, är det hela läroplanen som ska granskas tar det längre tid. Normkritik kan praktiseras inom en mängd olika områden och nivåer. Det kan innebära att kritiskt granska material, reflektera över ord, titta på lokalers utformning, prata om varför det finns en förväntan på att alla ska vara heterosexuella (istället för att prata om

varför vissa är homosexuella) eller att köpa in ett brett utbud av böcker till skolbiblioteket. Det handlar även om att reflektera över och reagera på de skämt som dras i fikarummet eller mellan elever.

En viktig del av normkritiken är att aktivt arbeta med att integrera och inkludera istället för att peka ut det normbrytande som spännande eller märkligt. Det är avgörande att fundera över hur filmer, böcker eller företeelser presenteras – många människor namnger endast det som avviker och inte den osynliga normen.

FUNDERA SJÄLV:

- Hur ofta tänker du på, eller nämner, normföljares könsidentitet eller sexualitet?

FUNDERA TILLSAMMANS:

- Hur kan ni som grupp ta upp teman kring sexualitet och könsidentitet utan att endast tala om normbrytare?

Heteronormen i praktiken

Exempel: Skolan X har enbart könsuppdelade toaletter.

1. Granska

Att enbart ha separata tjej- och killtoalletter utgår från att det endast finns två kön och att alla kan och vill välja mellan dem. Här har tvåköns- och cisnormen spelat in.

2. Synliggör normernas konsekvenser

Fundera över vad som händer när elever inte har rätt till trygga och säkra rum. Kommer vissa elever få det svårare att besöka toaletten?

3. Ifrågasätt negativa normer

Det finns fler kön än två och alla människor kan eller vill inte välja ett av två kön. Både binära och ickebinära transpersoner kan även bli ifrågasatta och anklagas för att ha "gått fel".

4. Granska den egna positionen

Är jag cis eller trans? Gynnas jag eller missgynnas jag av nuvarande situation? Har jag en privilegierad position som gör att jag har svårt att se, komma ihåg eller förstå transpersoners livsvillkor? Behöver toaletter verkligen vara könsindelade – varför då? De allra flesta cispersoner ser inte könsuppdelade toaletter som ett problem eller som något som alla behöver reflektera över.

5. Skapa strategier för förändring

Alla toaletter kan göras könsneutrala. Ett alternativ kan vara att ett antal toaletter märks med en könsneutral symbol.

FUNDERA SJÄLV:

- Finns det normer du följer?
- Finns det normer du bryter mot?
- Hur bidrar du till att upprätthålla heteronormen?

FUNDERA TILLSAMMANS:

- Hur arbetar ni med normkritik idag?
- Är ni nöjda med den kunskap ni har eller önskar ni fördjupa era kunskaper om normkritik?

Få syn på normen

Ord och begrepp skapar mentala bilder och är en del av en större förståelseram. Ofta är normen osynlig och det som bryter mot förväntningarna pekas ut och namnges, exempelvis:

Äktenskap > Samkönat äktenskap
Hockey-VM > Damhockey-VM
Sjuksköterska > Manlig sjuksköterska

Med ord följer även associationer som exempelvis orden *svensk*, *förort*, *flata* och *hudfärg*. Dessa ord är värderande och starkt präglade av normer kring till exempel kön och etnicitet. Vilka bilder väcks när ordet böj används? Ofta anses ordet vara nedsättande. Att vara en kille som inte lever upp till samhällets normer kring kön ses oftast som något negativt, inte som något bra. Reflektera även över hur begreppen vi och de används. Vilka ingår i vi?

TIPS:

UR och SVT har ofta kortfilmer eller föreläsningar som handlar om normer, makt och normkritik.

Toleranspedagogik eller normkritisk pedagogik?

En annan, äldre metod för att arbeta för förändring är ett förhållningssätt med tolerans som utgångspunkt. Den utgår från att diskriminering och trakasserier bygger på okunskap om avvikande personer samt att fördomar ska tas upp till ytan och bemötas och bearbetas. Det kan exempelvis handla om värderingsövningar med frågor som "ska homosexuella få gifta sig?". Genom att öppna för diskussioner där fördomar ska luftas fritt befästs maktordningen om att vissa människors värde och rättigheter är fritt att ifrågasätta eller debattera.

Värderingsövningar eller andra diskussioner om vilka rättigheter minoriteter bör

eller inte bör ha skapar en otrygg miljö, främst för elever som tillhör minoritetsgrupper. Arbetssätt som ifrågasätter elevers rättigheter enligt lag är inte heller förenligt med skolans uppdrag och strider mot principen om likabehandling. Det går däremot att arbeta normkritiskt med värderingsövningar genom att till exempel låta diskussionen utgå ifrån de privilegier det innebär att tillhöra normen.

En annan metod som är vanlig i toleranspedagogik är att bjuda in en representant för en minoritetsgrupp som berättar om hur det är att leva som normbrytare. Detta skapar en bild av att till exempel homosexuella är en enhetlig grupp som en enskild individ kan representera. En heterosexuell person skulle förmodligen aldrig bjudas in för att berätta om sitt liv som heterosexuell och få som uppdrag att representera alla heterosexuella.

TIPS:

Forum för levande historia har på sin webbplats sammanställt viktiga händelser om hbtq-rättigheter i historien.

levandehistoria.se/hbtq

Om hbtq,
normer & makt

Ett normkritiskt förhållningssätt har, i jämförelse med ett förhållningssätt med tolerans som utgångspunkt, följande fördelar:

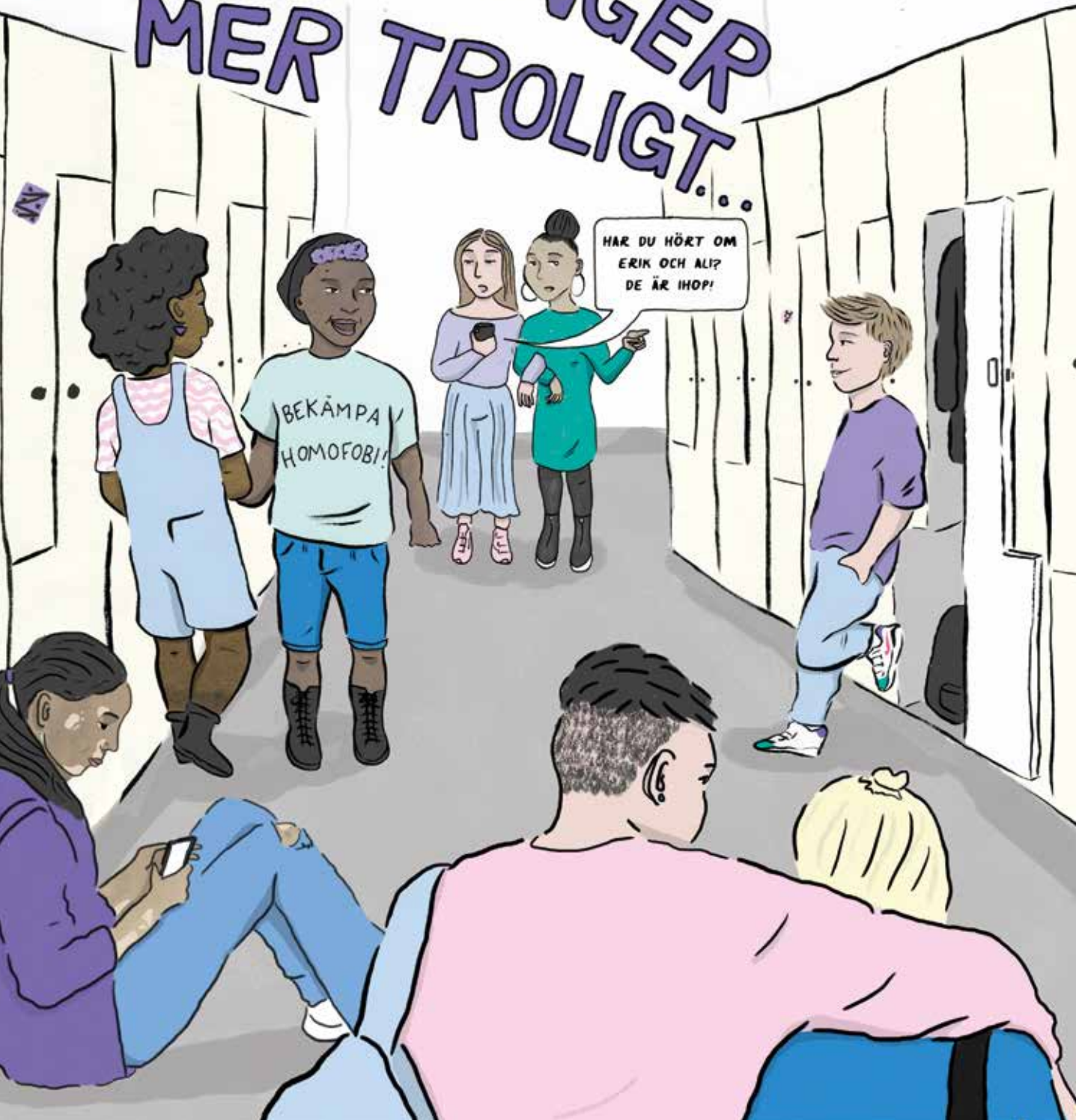
- Normkritik fokuserar på normer och hur normer påverkar alla, inte bara på normbrytares livsvillkor. De frågor som tas upp blir därmed angelägna för alla i klassrummet – oavsett position.
- Den självklara utgångspunkten är alla människors lika värde. Allt arbete tar sin utgångspunkt i detta.
- Genom att ta upp normer får eleverna en strukturell förståelse för varför de utsatts eller har utsatt andra för trakasserier. Världen blir mer begriplig.

Även metoder med tolerans som utgångspunkt har positiva aspekter. Klassiska toleranspedagogiska metoder kan granskas ur ett normkritiskt perspektiv och därefter modifieras.

Till exempel:

- Om klassen ska presenteras för troende hbtq-personer inom ämnet religion så presentera gärna många olika berättelser, inte enbart en enda.
- Om värderingsövningar ska genomföras, reflektera över syftet och om frågan kan besvaras även i en grupp där alla minoriteter finns representerade. Fundera på om frågan ifrågasätter befintliga rättigheter. Fundera också på vad som ses som självklart och vad som kan skapa obehag. En fråga som "ska homosexuella få gifta sig?" kan då strykas. Ersätt med en annan fråga eller ändra formatet på övningen. Exempelvis kan en klass få i uppgift att titta på hur rättigheter för homosexuella förbättrats efter hand eller diskutera hur skolan kan arbeta mot homofobi.

3x MER TROLIGT
TVA GÅNGER
MER TROLIGT..

HAR DU HÖRT OM
ERIK OCH ALI?
DE ÄR IHOP!

BEKÄMPA
HOMOFOB!!

KAPITEL 2

HÄLSA OCH LIVS- VILLKOR FÖR UNGA HBTQ-PERSONER

Detta kapitel handlar om unga hbtq-personers livsvillkor och vardag när det gäller hälsa, lagar, rättigheter, diskriminering, hatbrott, arbetsliv och må bra-faktorer.

Hur mår unga hbtq-personer?

De flesta unga hbtq-personer mår bra, men en större andel mår sämre jämfört med andra unga. Unga transpersoner är överrepresenterade vad gäller suicidtankar och suicidförsök. 40 procent av transpersonerna i den yngsta åldersgruppen i Folkhälsomyndighetens undersökning (2015), 15- till 19-åringarna, har någon gång gjort ett suicidförsök.

Folkhälsomyndigheten har även undersökt skillnader i hälsa mellan homo-, bi- och heterosexuella personer. I denna forskning uppvisar bisexuella kvinnor i åldern 16 till 29 år störst ohälsa. De unga bisexuella kvinnorna har dessutom minst tillit till andra människor, är utsatta för mest våld och har mest självdestruktiva beteenden som suicidtankar och suicidförsök av de grupper som jämförts (Folkhälsomyndigheten, 2014).

Jämfört med heterosexuella cispersoner har en större andel unga hbtq-personer

erfarenhet av att ha sex mot ersättning. Det gäller särskilt unga killar. Anledningarna till att unga killar har sex mot ersättning är olika, för några handlar det om att få tak över huvudet, för andra är det en del i ett självskadebeteende, medan vissa gör det för att få pengar till något de behöver eller vill köpa. Unga hbtq-personers erfarenheter av och känslor om sex mot ersättning varierar mycket. RFSL Ungdoms rapport "Sex för X" (2014) visar att 17,7 procent av de 2 079 svarspersonerna har erfarenhet av sex mot ersättning. Många svarande betonar hur viktigt det är att inte bli dömda när de söker stöd och att de har behov av information om sina rättigheter.

Sammantaget visar svenska studier att gruppen unga hbtq-personer har en sämre psykisk och fysisk hälsa än andra unga, och att denna ohälsa i många fall skapas och förvärras av ett dåligt bemötande från omgivningen.

Jag är en transman som fyller 20 om en och en halv månad. Jag är ganska nöjd med mitt liv, men det har tagit ett tag att komma till där jag är nu. Jag kom ut när jag var 16 och jag tror att okunskap var anledningen till att jag inte insåg att jag var trans förrän då. Jag försökte väldigt mycket för att trycka in mig i de normer som samhället förväntade sig av en ung tjej, men en trekant passar inte in i ett fyrkantigt håll. Hade jag fått lära mig mer om trans i skolan och från media, till exempel att transmän existerar, så hade det nog varit lättare."

Berättelse 77, Transpersoner i Sverige, SOU 2017:92, s. 234

Under min uppväxt fanns ingen vuxen eller liknande som hjälpte mig när jag gick igenom min jobbiga tid. Gömde mig i garderoben i 11 år för att jag var så osäker. På landsbygden fanns det ingen kurator eller psykolog att gå till och lärarna var inte uppmärksamma nog. Inte heller någon information om hbtq, vad det innebär och så vidare. Det var först i slutet av gymnasiet som min närmsta vän och jag pratade om det som hon rekommenderade ungdomsmottagningen. Då gick jag på gymnasiet i stan, inte på landsbygden.”

Homosexuell ciskille, 22–25 år, MUCF 2016, s. 15

Utsatthet för diskriminering, trakasserier och kränkande behandling

Diskriminering ger långtgående konsekvenser: personer som upplever sig ha blivit diskriminerade har sämre självskattad hälsa och lägre förtroende för såväl institutioner som andra människor (Diskrimineringsombudsmannen, 2014). Unga hbtq-personer möter diskriminering, trakasserier och kränkande behandling i skolans värld. Trakasserier drabbar inte bara hbtq-personer och barn till hbtq-personer, utan även personer som tolkas som hbtq. Exempelvis visar studier att killar löper stor risk för ryktesspridning och trakasserier om de på grund av sitt beteende eller utseende kategoriseras som feminina eller homosexuella (Diskrimineringsombudsmannen, 2014).

Det är vanligt att den som utsatts för trakasserier eller diskriminering använder anpassningsstrategier, förändrar sina vanor eller undviker situationer där trakasserier kan uppstå (Diskrimineringsombudsmannen, 2014). Men en del omständigheter

kan inte undvikas, exempelvis skolbussar, omklädningsrum och skolkorridoren. Det är även svårt att skydda sig mot trakasserier som sker via internet. Det är heller inte acceptabelt att människor känner sig tvingade att förminska sig själva eller undvika vissa områden på grund av hbtq-fobi.

Om personalen brister i sitt ansvar eller vid uppföljningen av trakasserier, kränkningar och våld kan det medföra negativa följder för den utsatta elevens betyg, kunskapsutveckling eller sociala gemenskap. Unga som utsätts för trakasserier löper dessutom stor risk att drabbas av psykisk ohälsa även senare i livet. Studier visar att elever trivs bättre i skolor som aktivt arbetar mot trakasserier och kränkningar (Diskrimineringsombudsmannen 2014). Det likabehandlingsarbete som skolan bedriver spelar därmed en avgörande roll för både ungas nuvarande och framtida välbefinnande (Diskrimineringsombudsmannen, 2014).

Utsatthet för våld och hatbrott

Det är en större andel unga hbtq-personer som utsätts för hot eller våld än andra unga. 40 procent av unga hbtq-tjejer uppger att de har utsatts för våld¹ de senaste sex månaderna. Detta kan jämföras med 24 procent bland heterosexuella cistjejer. Andelen som blivit hotade de senaste sex månaderna är också högre bland unga hbtq-personer, än vad den är bland andra unga. Sammantaget visar denna bild att det är vanligare bland unga hbtq-personer att vara utsatt för våld och hot, än det är bland andra unga. Detta framgår av MUCF:s ungdomsenkät.

En av fem transpersoner som svarade på Folkhälsomyndighetens enkät om hälsa och livsvillkor (2015) uppgav att de blivit utsatta för våld på grund av sin transerfarenhet.

Hatbrott är i sig inget specifikt brott utan är en straffskärpningsregel som kan tillämpas beroende på motivet till ett brott. Själva brottet kan exempelvis vara ärekränkning, misshandel eller olaga hot. Om gärningspersonen har utfört brottet på grund av hat eller avsky gentemot en viss

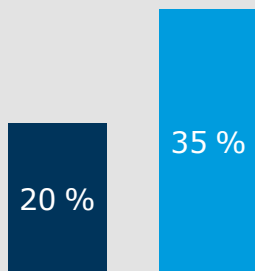
grupp ses det som ett hatbrott och ska därmed dömas hårdare. Hatbrott är ett hot mot demokratin och mänskliga rättigheter – det är inte bara den utsatte som påverkas utan brottet sänder en signal till alla som tillhör gruppen ifråga. Det kan få som konsekvens att personer gör inskränkningar i sina liv och att alla medborgare inte kan delta i samhället på lika villkor.

Nästan hälften av alla transpersoner uppger att de ofta undviker att gå ut ensamma av rädsla att bli överfallna, rånade eller ofredade. Detta visar att rädslan för att utsättas för hatbrott begränsar transpersoner i mycket hög utsträckning i deras vardag (Folkhälsomyndigheten, 2015). Under 2016 anmäldes 76 hatbrott med transfobiska motiv, vilket är en ökning på 85 procent sedan 2012 (Brottsförebyggande rådet, 2017).

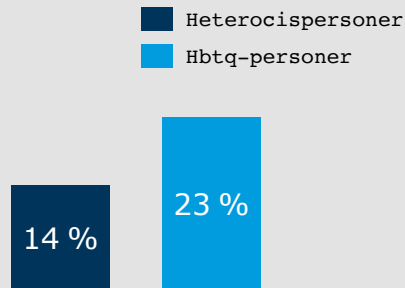
Under 2016 anmäldes 550 hatbrott med sexuell läggning som motiv. Antalet anmälda hatbrott med sexuell läggning som motiv ligger på en stabil nivå (Brottsförebyggande rådet, 2017).

¹ Med våld menas här mobbning, utfrysning, misshandel, sexuellt våld eller utnyttjande.

Utsatt för våld

Hotade

Figur 1. Utsatthet för våld: mobbing, utfrysning, misshandel, sexuellt våld eller utnyttjande.

TIPS:

RFSL Ungdom och ALMA Europa släppte 2011 böckerna "HBT och heder – en intervjustudie" och "HBT och heder – en guide för yrkesverksamma".

TIPS:

Skolverkets material "Hedersrelaterat våld och förtyck – skolans ansvar och möjligheter" (2018).

Utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck

I Sverige finns det unga som lever med begränsningar som påverkar deras möjligheter att kunna göra egna val i livet. Begränsningarna kan handla om att inte själv få välja livspartner, förväntningar om att vänta med att ha sex till efter giftermålet, att inte ha romantiska relationer, att inte umgås med personer av annat kön och andra restriktioner i skolan och på fritiden.

Begränsningarna kan böttna i normer kring kön och sexualitet. Sådana normer kan skilja sig mellan olika grupper och familjer och förändras även efter hand.

Unga hbtq-personer blir i dag utsatta för våld och förtryck från familjemedlemmar på grund av sin sexualitet, sitt könsuttryck eller sin könsidentitet. En del av familjevåldet mot unga hbtq-personer kan förklaras som hedersrelaterat våld där familjen inte respekterar den ungas rätt att vara sig själv. Heder handlar om att en person ingår i en grupp som har definierat vad som ger heder och vad som leder till förlorad heder. Unga hbtq-personer som har hedersnormer i familjen kan vara extra pressade eftersom risken att utsättas för våld eller att stötas bort från sina närmaste kan vara större. Det kan också öka svårigheten att komma ut och vara öppen med sin sexualitet eller könsidentitet.

Unga hbtq-personers förtroende för samhället

På pappret har hbtq-personer idag nära på samma rättigheter och skyldigheter som heterosexuella cispersoner. Utvecklingen har skett under lång tid och det är främst under 2000-talet som hbtq-personer fått omfattande juridiskt skydd och rättigheter enligt svensk lag. Men även om lagstiftningen inte längre utsätter hbtq-personer för negativ särbehandling innebär det inte att diskriminering inte förekommer. Tvärtom har lagar om skydd mot diskriminering tillkommit just för att diskriminering och trakasserier faktiskt sker.

I RFSL:s rapport "Förtroende att stärka – Om hbtq-personers förtroende för olika samhällsinstanser och vad som behöver förändras" (2016) framkommer att många hbtq-personer har lågt förtroende för väsentliga samhällsinstanser som polisen och socialtjänsten. Lågt förtroende kan medföra att unga hbtq-personer undviker att anmäla brott eller söka hjälp.

Det är inte bara lagar som behöver bli bättre för att förändring ska ske. Även polisen och samhället behöver bli bättre på att ta hbtq-personers utsatthet på allvar så att hbtq-personer faktiskt kan använda de lagar som finns för att få upprättelse i praktiken.

Viktiga årtal för hbtq-personers rättigheter

1944 – I Sverige avkriminaliseras sexuella relationer mellan personer av samma kön. Istället klassificeras homosexualitet som psykisk sjukdom.

1972 – Sverige blir första landet i världen som får en lag som ger transpersoner och intersexpersoner möjlighet att ändra juridiskt kön och få könsbekräftande underlivskirurgi.

1978 – Åldersgränsen för samkönade sexuella relationer sänks från 18 till 15 år, vilket innebar samma åldersgräns för samkönade och olikkönade relationer.

1979 – Homosexualitet upphör att definieras som en sjukdom i Socialstyrelsens register över diagnoser och sjukdomar.

1988 – En sambolag för samkönade par införs. Denna lag skilde sig till viss del från sambolagen för olikkönade par.

1995 – Lagen om registrerat partnerskap träder i kraft.

1999 – Lag mot diskriminering i arbetslivet på grund av sexuell läggning. Ombudsmanen mot diskriminering på grund av sexuell läggning (HomO) inrättas.

2003 – Par som ingått partnerskap får möjlighet att provas som adoptivföräldrar.

Förbud mot hets mot folkgrupp på grund av sexuell läggning.

Sambolagen för samkönade och olikkönade par likställs.

2005 – Samkönade par (kvinnor) får rätt till assisterad befruktning.

Förbud mot diskriminering inom hälso- och sjukvård, socialtjänst, med mera.

2006 – Förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever.

2009 – Könsidentitet och könsuttryck läggs till som diskrimineringsgrunder.

Socialstyrelsen avskaffar transvestism som sjukdomsbegrepp och medicinsk diagnos.

En könsneutral äktenskapslag ersätter partnerskapslagen.

Myndiga personer ges rätt att själva välja förnamn oavsett juridiskt kön.

2011 – Grundlagsskydd mot diskriminering på grund av sexuell läggning införs i regeringsformen.

2013 – Steriliseringskravet för transpersoner som vill byta juridiskt kön tas bort, efter beslut i Kammarrätten i Stockholm.

2017 – Transpersoner som steriliserats vid ändring av juridiskt kön får skadestånd från regeringen.

2018 – Världshälsoorganisationen (WHO) beslutar att transsexualism och könsdysfori som medicinska diagnoser inte längre ska kategoriseras som psykiatriska diagnoser.

Lagen om hets mot folkgrupp utökas och gäller även könsöverskridande identitet och uttryck.

Historien om pride och priderörelsen i Sverige

Stonewall-upproret 1969

Pridefestivaler firas till minne av det så kallade Stonewall-upproret i New York 1969 då besökare på baren Stonewall Inn gjorde motstånd och protesterade mot polisens razzior, våld mot och trakasserier av hbtq-personer. Det som startade som en mindre protest mot en polisrazzia växte snabbt till en omfattande demonstration som pågick under flera dagar. Upproret pekade på vikten av att gå samman som en enad hbtq-rörelse och protestera mot orättvisor och trakasserier. Händelserna vid Stonewall Inn ses som en milstolpe i både USA:s och andra världsdelaars hbtq-historia och har jämförts med Rosa Parks bussprotest.

Priderörelsen i Sverige

I Sverige hölls den första demonstrationen för homosexuellas rättigheter i Örebro 1971. År 1998 var Stockholm värd för det internationella evenemanget *EuroPride* och från 1999 bytte evenemanget namn från Homosexuella frigörelseveckan till *Stockholm Pride*. Arrangemanget antog då också en delvis ny karaktär och vidgades från kamp och demonstration till att även innehålla starka inslag av festival och parad. I dag firas pridefestivaler på en mängd olika orter runt om i Sverige, bland annat i Göteborg, Luleå, Visby, Malmö, Växjö och Eskilstuna. Syftet med festivalerna är att ena hbtq-rörelsen i gemensam kamp för rättigheter, synliggöra olika hbtq-frågor, ta plats och vara stolt. Festivalerna innehåller ofta parad, festligheter, kultur och seminarier.

TIPS:

MUCF:s rapport
"Bredda normen!" (2018)
handlar om unga
hbtq-personers
situation på
arbetsmarknaden.

Unga hbtq-personer i arbetslivet

Förtroendet för det omgivande samhället formas till stor del i skolan. Många unga hbtq-personer upplever en "flaskhalseffekt": mycket tid och energi går åt till att antingen fundera över framtida yrkesval eller hbtq-identitet och relationer (MUCF, 2017). Att hantera de sistnämnda funderingarna tar mycket mer tid och energi och känns ofta mer akuta. Detta gör att många sätter tankar på karriär åt sidan. Unga hbtq-personer som ska välja karriär tänker sällan "Kan jag göra detta?", utan reflekterar snarare över: "Vad händer om jag gör detta? Vilka konsekvenser får det?"

Många unga hbtq-personer väljer yrken som "passar en hbtq-person" – kortfattat betyder det att inte jobba i könsnormativa miljöer, alternativt att jobba ensamma. Unga hbtq-personer undviker könsnormativa arbetsplatser för att undvika dam- eller herr-uniformer, könande från klienter och förmodad jargong på arbetsplatsen.

Samtidigt är det vanligt att unga hbtq-personer väljer att utmana den hbtq-fobiska kulturen på arbetsplatsen, till exempel genom att ifrågasätta jargong och skämt på hbtq-personers bekostnad. Många som är öppna med sin hbtq-identitet hamnar i en roll där de förväntas undervisa övriga på arbetsplatsen om hbtq-frågor och ta ansvar för att verksamheten är hbtq-inkluderande (MUCF, 2017). Det är däremot inte hbtq-personers ansvar att en arbetsplats är trygg för hbtq-personer eller att det arbete som görs är bra ur ett hbtq-perspektiv. Detta är en form av emotionellt, obetalt extraarbete.

Många unga hbtq-personer saknar kunskap om sina rättigheter. Det finns en flytande gräns mellan hbtq-fobi, diskriminering och trakasserier – det är ofta svårt för den utsatta att kategorisera utsattheten. En del internaliserar normer och skuldbelägger sig själva. Få vågar eller kan anmäla sin arbetsgivare.

”

Alltså det jag skulle behövt är väl för det första att bli sedd för den man är och accepterad och har bra kollegor och så, men sen hade det ju varit att man verkligen arbetar med nåt som man trivs med, som jag tycker är roligt som man typ kan vakna upp till och känner att yes, jag ska gå till jobbet, istället för att vakna upp med en klump i magen.”

Heterosexuell transsexuell man, 24 år, MUCF, 2018b, s. 25

Må bra-faktorer – vad kan du som vuxen göra?

MUCF:s rapport "Stödjande och stärkande" (2016) tar upp unga hbtq-personers erfarenheter av ett framgångsrikt stödjande och stärkande arbete och innehåller flera viktiga faktorer för att unga hbtq-personer ska må bra. Enskilda stödjande faktorer och relationer understryks som särskilt viktiga. Detta bekräftas även i Folkhälsomyndighetens kunskapsstudie UngKAB15 (2017). Faktorer med stor betydelse för hälsan är självförtroende, optimism och nyfikenhet, men framförallt nära relationer till andra, en god relation mellan föräldrar och barn samt emotionellt stöd från omgivningen (Folkhälsomyndigheten, 2017).

Även om den unga personen har en utsatt situation hemma, eller blir utsatt för diskriminering eller kränkande behandling i skolan, kan en enskild vuxen på skolan göra stor skillnad för den unga personen. Vuxnas agerande är avgörande för unga hbtq-personers möjlighet att kunna vara sig själv i skolan och att känna sig trygga.

Unga tar även upp betydelsen av internet och andra sociala mötesplatser där det går att träffa likasinnade. Detta nämns även som en viktig faktor för hälsan i Folkhälsomyndighetens rapport (2017) om transpersoners hälsa och livsvillkor.

”

Skolsköterskan på min skola har mycket kompetens om hbtq+ så jag kan alltid gå dit och prata om hur jag känner. Bara att hon lyssnar betyder så mycket.”

Queer icke-binär, 16–17 år, MUCF, 2016, s. 15

”

Det är magiskt här. Jag kom in i detta direkt och kände mig välkommen – så har jag nästan aldrig känt annars. Här kan jag vara mig själv, inte oroa mig. Och tack vara LIQUID [hbtq-mötesplats i Linköping] känner jag mig tryggare på vem jag är. Jag vågar mer. Jag var lite osäker innan jag kom hit, det är annorlunda nu. Numera är jag säkrare på mig själv.”

Besökare på LIQUID, 14 år, Transpersoner i Sverige, SOU 2017:92, s. 337

BEKÄMPA
HOMOFOBI &
TRANSFOBI
I SKOLAN

KAPITEL 3

DET DAGLIGA ARBETET MOT DISKRIMINERING

Bestämmelser både i diskrimineringslagen och skollagen förbjuder diskriminering och kränkande behandling. Lagarna ställer krav på skolan att personalen ska arbeta för att motverka och förhindra diskriminering, trakasserier och kränkningar samt att arbeta främjande och förebyggande så att det inte ska förekomma i framtiden. Lagarna finns för att skydda barn och elever och det är skolans skyldighet att se till att ingen blir diskriminerad till följd av någon diskrimineringsgrund som exempelvis sexuell läggning eller könsöverskridande identitet och uttryck. Det är hela skolans ansvar – skolledarnas, lärarnas, elevhälsans, vaktmästeriets, bibliotekariens, cafépersonalens och matbispisningspersonalens ansvar – att arbeta för att skolan ska vara en trygg miljö för alla elever att vistas i.

Trots detta förekommer våld, hot om våld och trakasserier i skolmiljö som hänger ihop med diskrimineringsgrunderna sexuell läggning och könsöverskridande identitet och uttryck. Att kunna vara öppen med sin hbtq-identitet är en viktig del i att må bra. Detta kan skolpersonal skapa förutsättningar för genom ett aktivt arbete för att motverka och förebygga diskriminering i skolan.

Skolans demokratiuppdrag

Ord som *demokrati*, *fostran*, *yttrandefrihet* och *respekt* återkommer i både styrdokument och läroplaner för både grundskolan och gymnasiet. Det finns samtidigt en utmaning att få alla som arbetar i skolan att vilja samt känna sig trygga med och bekväma i att bedriva ett systematiskt förändringsarbete kring frågor som rör mänskliga rättigheter, både i allmänhet och i synnerhet med ett hbtq-perspektiv. Här har skolledare ett avgörande ansvar i att skapa trygghet och samstämmighet bland personalen.

För att alla i skolan ska lyckas arbeta tillsammans i frågor som rör mänskliga rättigheter och för att skapa en skolmiljö som är inkluderande för hbtq-personer är det viktigt att vara överens om vad olika begrepp betyder. Det är också viktigt att ha samsyn om vilka förhållningssätt och arbetssätt som ska råda på skolan. Vad innebär det att alla i skolan ska ha "ett demokratiskt förhållningssätt"? Ett svar skulle kunna vara att alla i skolan ska bli likvärdigt och respektfullt bemötta men vi behöver också svara på frågan om vad dessa ord betyder och hur denna vision ska omsättas i praktiken. Hur förebyggs hbtq-fobi samt hur skapas en trygg och inkluderande skolmiljö för hbtq-personer på lång sikt?

Likvärdigt bemötande

Begreppet *likvärdigt bemötande* kan även det förklaras på många olika sätt. För någon kan det betyda att alla får exakt lika många frågor under varje lektion och att försöka ge alla elever ett så liknande bemötande som möjligt. I skollagen fastställs att ett likvärdigt bemötande även ska utgå *utifrån personers förutsättningar* och att hänsyn ska tas till olika behov, exempelvis att en elev med dyslexi får längre skrivtid än övriga elever på ett prov. Att behandla alla lika är sällan att ge ett likvärdigt bemötande.

Om vuxna i skolan använder begrepp som *likvärdig behandling* på olika sätt blir det svårt att systematiskt arbeta tillsammans för en trygg och inkluderande skolmiljö. Därför är det viktigt att alla är överens om vad de centrala värdeorden i skolan betyder.

Synliggörande – en avgörande del i det målinriktade arbetet

Alla unga behöver få känna att deras livsval är självklara och lika viktiga som alla andras. Det kan vara lätt att säga ord som *”ingen på vår skola ska trakasseras på grund av sexuell läggning eller könsöverskridande identitet och uttryck”*. Men om inte alla som arbetar på skolan är överens om vad det innebär i det dagliga arbetet blir de oftast något som aldrig får praktisk betydelse. För att det inte ska bli så finns

det ett behov av att börja med att kartlägga hur trygg skolmiljön egentligen är.

En viktig fråga att ställa sig är hur synlig heteronormen är i allt från ordval till uppgifter och klassrumsplaceringar och hur osynliggjorda normbrytare som hbtq-personer är. När unga hbtq-personer osynliggörs skapas ohälsa. Men genom att belysa vilka normer som råder går det att aktivt börja ett förebyggande arbete.

Att sätta upp affischer som speglar mer än normativa livsberättelser eller att dekorera med både idrottsflaggor och regnbågsflaggor är andra exempel på åtgärder som signalerar att skolan arbetar målinriktat och aktivt för att förebygga kränkningar. Att synliggöra är ett steg mot en tryggare skolmiljö och en bättre hälsa för unga hbtq-personer.

Synliggörandet bör ske såväl internt som i skolans externa kommunikation. Många skolor har webbplatser för att informera om allt från scheman till kontaktuppgifter för personal. Webbplatsen är också ett forum för att berätta om olika aktiviteter i skolan. Skolans webbplats är på många sätt ansiktet utåt, men samtidigt en del av skolans miljö. Därför är det viktigt att fundera över hur webbplatsens bilder och texter är utformade. Speglas många olika typer av aktiviteter och personer eller är det mest bara en sak som tas upp om och om igen? Samma sak gäller om skolan har en blogg där elever får skriva, en Facebooksida, informationsmaterial om skolan eller liknande.

Engagera eleverna i arbetet

I ett framgångsrikt arbete med normkritik och hbtq-frågor engageras eleverna aktivt i arbetet. Det gör undervisningen relevant och motiverar eleverna, och eleverna är experter på sin egen situation. Däremot är det viktigt att ansvaret ligger hos de vuxna på skolan att se till att arbetet planeras, genomförs och följs upp.

En grundläggande förutsättning för att arbetet mot diskriminering ska fungera är att unga ska ges tillgång till information om sina rättigheter och skyldigheter. Informera eleverna om skollagen och skolans ansvar. Då får de kunskap om (och de blir starka nog att hävda) vilka rättigheter och skyldigheter de har. Eleverna kan och bör engageras på alla nivåer av arbetet mot diskriminering. Det är skolledarnas ansvar att sätta upp detta viktiga arbete på dagordningen och visa att det är viktigt att skapa en trygg skolmiljö för unga hbtq-personer.

För många elever är elevorganisering en möjlighet att delta aktivt med att skapa förändring i skolan. Detta kan ske genom elevråd, elevkår och/eller en intressepolitisk förening på skolan. Elevkår, elevråd och föreningar på skolan kan engageras i det normkritiska arbetet då de ofta har god kännedom om hur det verkligen ser ut på skolan.

Vissa elever väljer att organisera sig separatistiskt, till exempel i en förening för bara hbtq-personer eller för icke-vita personer. Eleverna upplever det ofta som stärkande att träffas tillsammans med andra elever med liknande erfarenheter och tillsammans diskutera möjligheter till förändring och strategier för att bemöta trakasserier, diskriminering och "skämt" om ens minoritetsstatus. Att organisera sig demokratiskt i skolan är en rättighet och bör uppmuntras av skolpersonal.

Det finns de som menar att det är kontraproduktivt att skilja normbrytare från andra ungdomar och att det är bättre att skapa inkluderande platser för alla, och jag hoppas verkligen på det men jag tror att separatismen är stärkande och främjande på ett sätt som många behöver innan de orkar vara sig själva i andra sammanhang.”

Citat från hbtq-mötesplats, 14 år, Transpersoner i Sverige, SOU 2017:92, s. 338

Jämställdhet och hbtq

Arbete med könsnormer och jämställdhet är någonting som nämns i många läroplaner och kursplaner. Det är ett arbete som bör genomsyra all undervisning, och undervisningen ska främja att barn och unga möts och arbetar tillsammans oavsett könstillhörighet. Arbetet med jämställdhet kan på många vis stärka arbetet mot hbtq-fobi, och tvärtom kan arbetet mot hbtq-fobi främja jämställdhetsarbetet, framförallt om fokus i arbetet handlar om begränsande normer kring kön. Det finns dock en del falluckor i jämställdhetsarbetet att vara uppmärksam på.

Könsuppdelad undervisning kan till exempel vara olämpligt både ur ett jämställdhetsperspektiv och ur ett hbtq-perspektiv. Dels finns det exempel från sexualunder-

visningen där tjejer och killar skils åt för att tjejer ska få diskutera mens och killar få diskutera kondomer. Förutom att det leder till att alla inte får viktig information om hur olika kroppar ser ut och fungerar, leder det även till att transpersoner hamnar i kläm. Särskilt drabbade blir ickebinära transpersoner när klasser delas in i tjej- och killgrupper, då många inte kan eller vill välja vilken grupp de ska vara med i. Binära transpersoner kanske också har en könsidentitet som gör att de till exempel vill vara med i killgruppen då de har en manlig identitet men samtidigt har en kropp som menstruerar och behöver kunskap om mens.

Vissa ämnen är svåra att diskutera i stora grupper. Lösningen är sällan att dela in klassen efter kön. En bättre lösning är att bilda mindre, men blandade, diskussionsgrupper.

TIPS:

Europarådets material "Undervisa om kontroversiella frågor" ger riktlinjer för de metoder som skapar tilllitsfull dialog i klassrummet om frågor som kan kännas obekväma eller svåra för läraren.

TIPS:

Nationella sekretariatet för genusforskning har en skrift som heter "Så gör du: hbtq-kompetent jämställdhetsarbete". Skriften går att ladda ner från jamstall.nu

Att möta motstånd

Ibland händer det att skolpersonal möter motstånd i det normkritiska arbetet. Motståndet kan komma från flera olika håll och vara olika svårt att hantera. Enligt Skolinspektionens undersökning om sexualundervisning undviker många lärare att ta upp hbtq-frågor självmant och känner sig ofta osäkra (Skolinspektionen, 2018). Många lärare är rädda för att möta motstånd. Det kan ha att göra med erfarenheter av att ha motarbetats tidigare och att därför undviker de att ta upp frågan igen. Det är egentligen ingen ursäkt för att nedprioritera arbetet med mänskliga rättigheter – precis som att en mattelärare aldrig skulle säga att klassen får strunta i geometri eftersom eleverna bara fnissar och ifrågasätter när ämnet tas upp, så ska inte heller skolans demokratiska uppdrag gå att skjuta upp eller ignorera. Nedan följer exempel på situationer som kan uppstå och hur de kan bemötas.

MOTSTÅND FRÅN ELEVER

Om någon ifrågasätter varför de ska läsa om hbtq-personer i romaner kan en lärare svara att undervisningen ska skildra olika typer av relationer eftersom litteraturen bör spegla det som faktiskt finns i samhället. Framhåll också vad boken i övrigt handlar om (är det en historia om kärlek, om konflikter med föräldrar eller om att följa sina drömmar?) och betona att även om alla inte kan relatera till att just vara hbtq-person, finns det mycket annat att relatera till i romanen. Belys även normer: hbtq-personer får återkommande ta del av heterosexuella cispersoners livshistorier.

För att kunna prata om hbtq-frågor och andra ämnen som kan uppfattas som känsliga behövs ett kontinuerligt arbete för att bygga upp tilliten. Var tydlig med att det inte är okej att säga hbtq-fobiska saker, oavsett om det sker i korridoren eller i klassrummet. Förklara att lärare har ett ansvar för att alla ska känna sig trygga och att det inte kommer att tummas på det.

Om det behövs går det att skapa gruppregler tillsammans med eleverna och som betonar att allas lika värde ska respekteras och att negativa uttalanden om grupper inte accepteras i skolan.

MOTSTÅND FRÅN VÅRDNADSHAVARE

Det händer att vårdnadshavare vill lägga sig i ditt uppdrag som lärare och ifrågasätta värdet av det som eleverna får lära sig i skolan, till exempel inom sexualundervisningen. Här är det viktigt att stå på sig som lärare och fokusera på det som är ens uppdrag: att ge kunskap till eleverna. Uppdraget är inte att göra vårdnadshavarna nöjda.

Vid upprepat ifrågasättande från vårdnadshavare riskerar det att bli ett arbetsmiljöproblem för lärare. Det är viktigt att informera arbetsgivaren om arbetsmiljöproblem om detta sker.

FUNDERA TILLSAMMANS:

- Hur kan skolan bemöta kritik från vårdnadshavare om vad som tas upp i undervisningen?

MOTSTÅND FRÅN KOLLEGOR

Det är inte enbart elever som uttrycker hbtq-fobiska åsikter i skolan. Även vuxna bidrar, dels genom hur de använder språket och genom att inte sätta gränser, dels genom att upprätthålla och befästa kränkningar och våld mot hbtq-personer. Genom att skämta om homosexualitet i fikarummet, bara ta upp heterosexuella relationer i övningsexempel, gå förbi ett klotter med homofobt budskap utan att agera eller att låta bli att bemöta de lågmälda fnissen om transpersoner befästs ett osynliggörande av hbtq-personer. Samtidigt skapas en skolmiljö där det accepteras att trakassera och kränka hbtq-personer. Skämt om hbtq-personer eller hatiska uttalanden är dessutom ett allvarligt arbetsmiljöproblem. Det kan därmed uppstå situationer där du behöver gå in och sätta gränser även mot enskilda kollegor, antingen direkt när till exempel olämpliga skämt dras eller genom att kontakta fackombud eller skolledning om den enskilda arbetstagarens agerande påverkar elevernas och de övriga anställdas välmående och trygghet.

För att kunna skapa en trygg skolmiljö och kunna hantera situationer och uttalanden som går emot skolans uppdrag är det viktigt att alla vuxna själva tänker igenom sin egen roll och sitt ansvar för att skapa en trygg skolmiljö.

FUNDERA SJÄLV:

- Hur kan du agera nästa gång du hör något i fikarummet som uttrycker sig hbtq-fobiskt?

DU KAN
FÅ HJÄLP OCH
STÖD AV
VÅRDEN...

KAPITEL 4

SYSTEMATISKT HBTQ-ARBETE FÖR EN INKLUDERANDE SKOLA

I skollagen, arbetsmiljölagen och diskrimineringslagen ställs höga krav på utbildningssamordnaren att bedriva ett förebyggande och främjande arbete mot diskriminering i skolan. Detta ska ske förlöpande i fem steg: undersöka, analysera, åtgärda, utvärdera och följa upp. Det ska även tas fram riktlinjer och rutiner mot trakasserier och sexuella trakasserier.

Skolor har ett ansvar att arbeta med aktiva åtgärder som förebygger och motverkar diskriminering. Utbildningssamordnare (exempelvis rektor eller skolledning) har ett ansvar för att skolor ständigt arbetar med aktiva åtgärder mot diskriminering. Det ska alltså inte ske enstaka punktinsatser när diskriminering redan förekommit, utan förebyggande och främjande på en strukturell nivå. Varje skola ska årligen genomföra s.k. aktiva åtgärder för att motverka trakasserier och diskriminering. Kom även ihåg att också regelbundet revidera och informera om skolans handlingsplaner och riktlinjer.

Elever ska delta i processen men en enskild hbtq-elev kan inte stå för all kunskap kring hbtq-frågor. Ett bättre alternativ till det är att skolpersonal söker kunskap på egen hand via internet eller via ideella organisationer för att sedan förmedla informationen till eleverna.

En skola består av många olika ytor där vuxna och elever träffas och umgås på olika sätt. Det finns bibliotek, omklädningsrum, matsal, skolgård, hissar, ljusgårdar, trapputrymmen och kapprum. Det finns även ytor som kan kopplas till skolan, till exempel resor till och från skolan eller kontakten mellan elever via internet. Det viktiga

är att ta ett helhetsgrepp om skolmiljön och att inkludera alla som arbetar i skolan och eleverna. Även om vissa har ett särskilt ansvar är **alla** lika viktiga i arbetet för att främja en trygg skolmiljö och det är viktigt för skolmiljön att alla miljöer som kopplas till skolan är trygga.

Steg 1: Undersöka

Det första steget i arbetet med att förebygga trakasserier och kränkningar är att undersöka nuläget, till exempel genom att genomföra trivselenkäter. Till följd av normer i allmänhet och heteronormen i synnerhet sker mycket av trakasserier och våldet i det fördolda. Därför är det extra viktigt att ställa specifika och konkreta frågor i enkäter. En sådan fråga skulle kunna vara *"Kan du vara öppen oavsett sexuell läggning på den här skolan?"*. Eftersom alla

oavsett sexuell läggning inkluderas i frågan och kan svara på den kommer resultatet att bättre spegla verkligheten och därmed bli ett viktigt verktyg för det förebyggande arbetet.

Det är samtidigt viktigt att lämna öppet för kommentarer och att ge hbtq-personer utrymme att skriva om egna erfarenheter, annars kan det lätt bli så att många heterosexuella elever tror att alla kan vara öppna medan det i praktiken inte är fullt så enkelt för normbrytare.

Det är även viktigt att ställa konkreta frågor om trakasserier. Undvik att ställa generella frågor som *Har du känt dig trakasserad?* Använd i stället konkreta frågor som "Har du upplevt något av det följande:
a) *blivit kallad för nedsättande ord/uttryck?*
b) *sett rasistiskt/hbtq-fobiskt klotter på skolan?*
c) *undvikt vissa platser i skolan – vilka och varför?"* och så vidare. Denna typ av frågor ger en tydligare bild av problemen.

Inventera kunskaperna i personalgruppen till exempel genom en enkät. Finns det gemensamma kunskapsluckor som behöver fyllas genom fortbildning? Kom ihåg att även se över kunskapsluckor om transfrågor och diskrimineringsgrunderna kopplat till könsidentitet och könsuttryck, inte enbart om sexuell läggning.

Granska, reflektera och ifrågasätt normer i klassrum, personalgrupper och arbetslag, men även enskilt. Reflektera över hur ni inom personalgruppen samtalar om eleverna. Används slarvigt generaliserande begrepp som *tjejerna i klass 9A* i stället för

att namnge de elever det berör? Respekt-eras elevens valda namn och pronomen? Präglas språk och omdömen om elever av normer kring kön? Undersök även de normer som finns inom personalgruppen. Vilken jargong finns i fikarummet? Hur pratar ni med varandra som kollegor?

Utgå gärna från något normkritiskt metodmaterial som kan användas för att granska normer genom interaktiva övningar.

Bara eleverna på skolan vet hur det faktiskt är att vara elev på skolan. Eleverna kan göras delaktiga i detta arbete både genom enkätsvar, diskussioner i klassrummet och genom att till exempel få i uppdrag att fotografera platser som känns trygga respektive otrygga.

Steg 2: Analysera

I det andra steget analyseras orsakerna till de risker och hinder som ni har upptäckt i undersökningen. Analysens omfattning beror i stor utsträckning på vilken typ av verksamhet det handlar om och hur omfattande den är.

En utgångspunkt kan vara att diskutera normer kring maskulinitet. Hur förväntas killar se ut och bete sig på skolan? En viktig del när snäva könsnormer ska förändras är att diskutera, utmana och visa alternativ till den traditionella mansrollen med sin koppling till våld är en viktig del av att förändra trånga könsnormer. Män står för en majoritet av det våld som utövas mot kvinnor, mot hbtq-personer och i form av rasistiska våldsbrott (Brottsförebyggande rådet, 2018a). En del killar blir både offer för och utövare av våld (Brottsförebyggande rådet, 2018a). Det är därför oerhört viktigt att diskutera och problematisera maskulinitetsnormer och våld med alla elever – oavsett kön.

Utforska ord som används i skolmiljön. Ofta är skällsord kopplade till normer i samhället, som till exempel könsnormer och heteronormen. Undersök ordets historia och hur det bekräftar heteronormen när homo- och transfobiska ord används som skällsord.

Utforska övningar som görs i klassrummet: vilka övningar bekräftar normer och vilka synliggör normer? Används värderingsövningar som kompromissar med alla människors lika värde? Hur kommer det sig? Hur kan normer tas upp i undervisningen på ett sätt som gör att normbrytare varken utpekas eller osynliggörs?

Steg 3: Åtgärda

De problem som framgår av analysen behöver åtgärdas för att stärka alla elevers trygghet på skolan. Det är viktigt att åtgärderna passar de problem som framkommit i analysen, och att det finns ansvariga personer som ska genomföra åtgärderna. Ta fram en tidsplan för åtgärderna och genomför dem så snart som möjligt.

Vilka åtgärder som är lämpliga och rimliga beror på behov, resurser och omständigheter på skolan. Se samtidigt till att det faktiskt ingår i planerna att det går att utvärdera om målen uppfyllts.

Lagen förutsätter att personal i skolan alltid agerar när trakasserier eller kränkningar uppstår och att de ständigt arbetar för att förhindra framtida kränkningar.

Tyvärr sker inte alltid detta, många gånger på grund av okunskap, osäkerhet eller stress hos personalen. För många unga hbtq-personer innebär det att de, genom skolplikten, dagligen tvingas befinna sig i en miljö där trakasserier, hot om våld och våld förekommer. Skolan – som borde vara en trygg plats i en ung människas liv – blir en otrygg plats förknippad med våldsamheter. Genom att inte agera på kränkningar signalerar vuxna till unga att det är accepterat att kränka någon för att den bryter mot normer för kön och sexualitet. Därför är det viktigt att skolpersonalen har en gemensam plan för hur de tar itu med kränkningar, trakasserier och våld och att planen följs konsekvent.

Klassrummet är en särskilt viktig arena för att på daglig basis motverka hbtq-fobi och för att bedriva ett främjande och förebyggande arbete. Det är i klassrummet som eleverna och lärarna tillbringar sin huvudsakliga tid och det finns stora möjligheter att skapa lektionspass och övningar inom många olika ämnesområden som på ett enkelt sätt kan bli en del av den ordinarie undervisningen.

Det är ditt ansvar som vuxen att agera

Det finns olika tillfällen då vuxna i skolan måste gå in och sätta gränser för att värna om allas säkerhet och skapa en trygg miljö också för unga hbtq-personer. Men det är inte alltid klart vad det innebär att skapa en trygg miljö genom att sätta gränser. Att i situationer där hbtq-fobiska kränkningar uttryckts enbart säga "så får du inte säga" och sedan lämna ämnet, leder sällan till att skapa en inkluderande och trygg miljö. Förklara istället att alla har rätt till en privat åsikt, men att alltid uttrycka sina åsikter och tankar utan att reflektera över konsekvenserna är varken en fråga om yttrandefrihet eller demokrati.

Yttrandefrihet innebär inte en rätt att kränka, hota eller diskriminera. Berätta vad skolan står för och vad du tycker är viktigt i klassrummet. Sätt nolltolerans mot trakasserier. Detta upprätthålls bland annat genom en enig personal som känner sig trygg med att säga ifrån, avstyra diskussioner och följa upp incidenter. Var tydlig med att det inte är godtagbart att säga hbtq-fobiska saker.

Vid behov kan du skapa gruppregler där du betonar att allas lika värde ska respekteras och att negativa uttalanden om grupper inte är acceptabla i skolan.

Fler exempel på åtgärder:

- Skapa en struktur för det kontinuerliga arbetet med hbtq-frågor i skolan, till exempel genom att ha en stående punkt på personalmöten för att följa upp arbetet och för att ta upp frågor och problem som uppstått.
- Ha alltid vuxna på plats i utrymmen som upplevs som otrygga. Vuxna i korridorer, matsal, på skolgård och så vidare. Genom enkäter till eleverna kan personalen få en uppfattning om vilka områden som anses otrygga.
- Samverka med ungdomsmottagningar och civilsamhället. Vanligen har personal vid ungdomsmottagningar kunskap om hbtq-frågor och kan erbjuda stöd och information till elever. Många organisationer jobbar med ungas rättigheter och hbtq-frågor. Bjud in dem att prata med eleverna. Dessa unga organiserade personer kan även utgöra viktiga förebilder för eleverna.
- Förmedla förebilder. Sprid förebilder och ge möjlighet till spegling. Detta kan ske via filmer, historiska personer, litteratur och liknande men även genom att sprida information om till exempel mentorer för unga hbtq-personer eller om samtalsgrupper.

Steg 4: Utvärdera och följa upp

Det sista steget är att följa upp och utvärdera de olika delarna av arbetet. När det är klart ska erfarenheterna av arbetet gå att använda i steg 1 (se rubrik Steg 1: Undersöka) i nästa del av arbetet med aktiva åtgärder. Tänk på att även följa upp och utvärdera verksamhetens riktlinjer och rutiner för att förhindra trakasserier och sexuella trakasserier.

Att arbeta normkritiskt och att granska både sig själv och den egna verksamheten kan vara en omtumlande upplevelse. Ibland väcks känslor av skam eller genans när en inser att metoder eller material som använts har osynliggjort många unga eller kompromissat med alla människors lika värde. Därför är det viktigt att ni som personalgrupp påminner varandra om att ni aldrig blir fullärda – människor utvecklas ständigt. Det innebär dessutom att ni även i fortsättningen kommer att råka uttrycka er klumpigt ibland eller använda metoder som ni senare förkastar. Detta är en viktig del av utvecklingen.

Om du råkat uttrycka dig klumpigt eller normativt är det bra att säga det till gruppen. Omformulera dig och förklara varför det du sa var fel. Det är att föregå med gott exempel och att visa eleverna att det går att göra fel, be om ursäkt och göra om.

CARLA

FRIDA KAHLO

KAPITEL 5

ATT INTEGRERA HBTQ-PERSPEKTIV I ÄMNINGEN OCH GYMNASIE- PROGRAM

I detta kapitel presenteras förslag på hur en lärare kan arbeta för att inkludera hbtq-personer i undervisningen och för att motverka hbtq-fobi och diskriminering.

De allra flesta, oavsett könsidentitet, sexualitet och könsuttryck har någon gång och på något sätt känt sig begränsade av könsnormer och sexualitetsnormer. Därför är det viktigt att all undervisning tar upp dessa frågor och att alla elever får ta del av det normkritiska arbetet. Unga ska ges möjlighet till självständighet och oberoende utan att begränsas av stereotypa könsroller (Regeringskansliet, 2014). Klassrummet är en viktig arena för att på daglig basis motverka hbtq-fobi och för att bedriva ett främjande och förebyggande arbete.

I detta kapitel presenterar vi frågor och konkreta exempel på metoder att utgå från i ett urval av olika ämnen. Om du undervisar i ett ämne som inte finns med i denna uppställning går det ändå att ta del av frågorna och modifiera metoderna så att de passar till just ditt ämne. Alla övningar är förslag och självklart går det bra att ändra upplägget så att det passar ens egen undervisning.

Att speglas i undervisningen kan öka intresset för ämnet och leder till ökad inkludering. Genom att aktivt konstruera uppgifter och exempel där hbtq-personers liv och situation finns representerade skapas både en spegling av och en inkludering för hbtq-personer i skolans värld.

Läs med fördel detta kapitel tillsammans med kollegor som undervisar i andra ämnen och jämför olika strategier och metoder ni kan lära er av varandra.

TIPS:

Appen "Mitt Privatliv" är en app om känslor och sexualitet som är speciellt utvecklad för elever i grund- och gymnasiesärskolan.

Hbtq i grund- och gymnasiesärskolan

Skolans ansvar att jobba antidiskriminerande, för demokrati och för allas lika värde gäller både för grund- och gymnasiesärskolan. Arbetet med normkritik och hbtq-rättigheter ska ske även här. Det är en vanlig föreställning att en hbtq-person inte bryter mot några andra normer samtidigt, vilket gör att hbtq-personer inom normbrytande/marginaliserade grupper osynliggörs i ännu högre grad. Elever inom sarskolan behöver samma tillgång till information och kunskap om könsidentitet och sexualitet som andra elever. Tillgång till detta bidrar till ökade möjligheter av självbestämmande och en högre psykisk hälsa.

”

... i gymnasiet blev det en verklig fråga, då var det plötsligt okej att prata om det i skolan, som om det var först då folk började/fick en sexuell läggning. Då kunde det hända att skoluppgifterna hade samkönade par i exempeltexter och sådär. Men transpersoner har under min skolgång alltid varit osynliga.”

Homosexuell cistjej, 22–25 år, MUCF, 2016

Hbtq i undervisning till nyanlända elever

Många unga nyanlända saknar kunskap om var de hittar information om sexualitet och rättigheter. Det finns flera olika material som riktar sig till denna målgrupp som går att använda i undervisningen och dela med sig av till unga nyanlända du undervisar. MUCF har tagit fram broschyren ”Hbtq-rättigheter i Sverige” på flera olika språk och materialet ”Youmo i praktiken”, som är en vägledning om att samtala med unga nyanlända om frågor som rör hälsa, sexualitet och jämställdhet. Youmo i praktiken är tänkt att användas tillsammans med webbsidan youmo.se som riktar sig direkt till unga nyanlända.

Även RFSL och RFSU har eget material om sexualitet och sexualundervisning för nyanlända elever.

Sexualundervisning

Sexualundervisning är ett ämne som ska inkorporeras i ett flertal ämnen. Skolinspektionens rapport (2018) visar att lärare behöver stöd och verktyg. Undervisningen är ämnesintegrerad på de flesta skolor som Skolinspektionen undersökt men samsyn och koppling till skolans värdegrundsarbete saknas. Det är få skolor som har ett helhetsgrepp kring sex och samlevnad.

Den största bristen i arbetet handlar om arbetet som rör normer och hbtq. De flesta

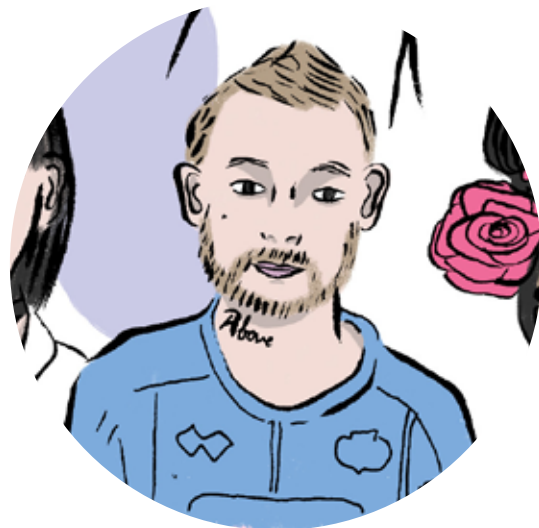
TIPS:

RFSL Ungdoms material ”Allt det viktigaste om sex”. Det går även att hitta material om normkritisk sexualundervisning på rfsu.se.

skolor jobbar inte förebyggande och främjar inte hbtq-personers rättigheter, varken i undervisningen eller på en helhetsnivå i skolan. Istället läggs ansvaret på externa föreläsare och ungdomsmottagningar.

Skolverket menar att en framgångsrik antidiskriminerande sexualundervisning består av flera delar: ett integrerat normkritiskt arbete, en lärargrupp som agerar vid kränkningar samt dagar eller lektioner med särskilt fokus på sexualundervisning (Skolverket, 2013).

För att alla elever ska få en bra sexualundervisning är det viktigt att den är inkluderande och normkritisk.

Matematik och fysik

Varför: I kursplanen för ämnet matematik i grundskolan står att *"undervisningen i ämnet matematik ska syfta till att eleverna utvecklar kunskaper om matematik och matematikens användning i vardagen och inom olika ämnesområden. Undervisningen ska bidra till att eleverna utvecklar intresse för matematik och tilltro till sin förmåga att använda matematik i olika sammanhang"*.

I kursplanen för fysik i grundskolan står att *"undervisningen i ämnet fysik ska syfta till att eleverna utvecklar kunskaper om fysikaliska sammanhang och nyfikenhet på och intresse för att undersöka omvärlden."* Båda ämnena handlar om hur vi relaterar till vår omvärld. Det finns flera olika sätt att inkludera hbtq-perspektiv i undervisningen i dessa ämnen.

Exempel på hur:

Spegla många olika människotyper i undervisningen i till exempel räkneexempel. I övningar och exempel där det ingår namn och pronomen kan du som lärare enkelt skriva *Max och Metin ska köpa en bostadsrätt* i stället för Pelle och Lisa. Det går också att välja det könsneutrala pronomenet hen för att synliggöra att det finns transpersoner som föredrar hen som pronomen.

Ta upp aktuella hbtq-händelser i Sverige och i världen

När du använder tabeller och statistik kan exemplen innehålla besöksstatistik från olika pridefestivaler runt om i landet och hur det har förändrats efter hand eller innehålla statistik om hbtq-personers hälsa.

Inkorporera skolans likabehandlingsarbete i undervisningen

För att inkludera eleverna i arbetet och synliggöra deras syn på sin skola samt skolans likabehandlingsarbete kan skolans egen trivselenkät ligga till grund för räkneexempel: *302 stycken av de 743 svarande uppgav att skolan är en trygg miljö. Hur många procent anser att skolan inte är trygg?*

Svenska

Varför: I ämnet svenska ska undervisningen stimulera och uppmuntra elevernas läsintresse. Detta gäller både i grundskolan och i gymnasiet. Ett sätt att uppmuntra elevernas läsintresse är att hitta litteratur som alla elever kan relatera till. I gymnasieskolans ämnesplan står det också att *"texter samt film och andra medier som källa till självinsikt och förståelse av andra människors erfarenheter, livsvillkor, tankar och föreställningsvärldar"* ska användas.

Hur: Spegla många olika människotyper i undervisningen

Att välja litteratur med hbtq-personer som används generellt i undervisningen är ett viktigt pedagogiskt grepp för att arbeta förebyggande mot hbtq-fobi. Försök att välja litteratur där hbtq-personer inte blir stereotypt framställda, utan får vara komplexa personer med alla känslor och sinnen. En annan aspekt är att ta upp litteratur som är positiv och som inte bara skildrar sorgliga öden. Unga hbtq-personer är i behov av positiva förebilder att spegla sig i. Mer information om hur du kan tänka kring undervisningsmaterial hittar du i slutet av detta kapitel.

Argumenterande texter för allas lika rättigheter

Både i grundskolan och i gymnasiet ska eleverna inte bara läsa utan även skriva olika typer av texter. Det kan vara frestande att som ansvarig lärare välja att eleverna till exempel ska få debattera om samkönade par ska få adoptera barn eller inte. Men att öppna upp för att elever får uttrycka vilka åsikter som helst öppnar upp för homo- och bifobi i klassrumsmiljö. Detta går emot skolans viktigaste uppdrag: att arbeta för allas lika värde. I stället kan du som lärare arbeta med olika texter om likabehandling och därefter be eleverna att skriva ett brev till rektorn eller skolans huvudman där de argumenterar för varför det är viktigt att jobba med likabehandling i skolan.

Synliggör olika pronomen och könsneutrala ord

För att synliggöra transpersoner kan du i olika exempel använda pronomenet hen och könsneutrala namn. Du kan också ta med hen och den som två av alla pronomen i grammatikavsnittet.

Engelska och moderna språk

Varför: I både grundskolans kursplan i engelska och gymnasieskolans ämnesplan står det att eleverna ska få reflektera över de livsvillkor, samhällsfrågor och kulturella företeelser som gäller i olika sammanhang och i delar av världen där engelska talas.

Hur: Utvidga elevernas ordförråd

Som lärare påverkar du vilka ord och fraser som eleverna lär sig. Gör egna exempel på gloslistor och fraser som är relaterade till hbtq-frågor. Välj i större utsträckning ord som handlar om mänskliga rättigheter. Det finns olika könsneutrala pronomen på engelska, de vanligaste är singulart *they* och *zie/hir* – berätta om hur dessa begrepp används.

Spegla många olika människotyper i undervisningen

I språkundervisningen används ofta texter för att lära eleverna nya ord, fraser och meningar. I både engelska och andra moderna språk kan den undervisande läraren aktivt välja vad texterna ska handla om och kan då välja sådana där fler relationer än heterosexuella framställs. Välj texter som skildrar en stor variation av livsöden, identiteter och relationer.

Jag hade en lärare på gymnasiet som påverkade mig jättemycket. Han var den första som tydliggjorde att han inte förväntade sig att alla var heterosexuella i klassrummet. Det gjorde att jag kände mig sedd för första gången nästan. Annars kändes det mest som att alla trodde jag var någon jag inte var. Jag ville/vågadenämigen inte 'komma ut' som lesbisk när jag gick i skolan.”

Homosexuell cistjej, 18–21 år, MUCF 2016, s. 8

Hbtq-rättigheter och kolonialism

Diskutera amerikansk och brittisk hbtq-historia, som många gånger har influerat Sveriges hbtq-rörelse. Ni kan även diskutera synen på hbtq-personer och hbtq-identiteter i till exempel USA före och efter koloniseringen – hur bidrog kristendomen till synen på kön och sexualitet? Hur hänger sexualitet och makt ihop, historiskt och idag?

Samhällskunskap och historia

Varför: Ämnena samhällskunskap och historia överlappar varandra ibland. I historia diskuteras ofta hur det såg ut då jämfört med hur det ser ut i dag. I samhällskunskap ligger fokus på hur situationen är i dag men även hur samhällen har utvecklats efter hand. Båda ämnena fokuserar på orsaker till skeenden men diskuterar också konsekvenser och framtiden.

Nyckelorden i ämnet samhällskunskap – både i grundskolan och i gymnasiet – är människors livsvillkor, makt, demokrati och mänskliga rättigheter. I historia ska eleverna ges möjlighet att utveckla en förståelse för människors förutsättningar och liv under olika epoker. I kursplanen för grundskolan uttrycks det genom att eleverna ska få *”olika perspektiv på sina egna och andras identiteter, värderingar och föreställningar”*, medan det i gymnasieskolans ämnesplan står att undervisningen ska *”bidra till insikt i att varje tids människor ska förstås utifrån sin tids villkor och värderingar. Eleverna ska också få utveckla förståelse av nutiden samt förmåga att orientera sig inför framtiden”*.

TIPS:

Hitta information om aktuella frågor på rfs.sl.se och rfs.slungdom.se eller be eleverna leta upp aktuella debattartiklar.

Hur: Ta upp aktuella hbtq-frågor i undervisningen

Lärare i samhällskunskap eller historia kan under läsåret ta upp aktuella hbtq-frågor i undervisningen. Under ett lektionstillfälle går det att välja ut någon av de aktuella frågor som drivs av olika hbtq-organisationer som RFSL och RFSL Ungdom och låta eleverna diskutera frågan ur olika aspekter. Vad innebär frågan? Varför är den viktig för hbtq-rörelsen? Hur kopplas frågan till mänskliga rättigheter och makt?

En viktig del av ämnet historia är hur olika skeenden och attityder i samhället har påverkat människors livsvillkor och rättigheter. Som lärare kan du berätta om och ta upp historiska årtal som har varit viktiga för hbtq-personer. Viktiga delar av

historieskrivningen för hbtq-rättigheter är till exempel Stonewallupproret eller ockupationen av Socialstyrelsen 1979 för att få bort sjukdomsklassningen av homosexualitet. Det är den undervisande läraren som kan välja vilka historiska händelser som ska belysas, så se till att du också får med skeenden som främjar allas lika värde ur ett hbtq-perspektiv.

Precis som att FN-dagen eller internationella kvinnodagen uppmärksammas kan skolan uppmärksamma pridefestivaler i närheten. Det är ett passande tillfälle att prata om uppkomsten av priderörelsen, vad den står för och varför pride är viktig. Ni kan också prata om regnbågsflaggan och dess historiska bakgrund.

”

Jag har också haft mycket bra lärare som ställt upp för mig. En av dem tog in hbtq precis lika naturligt som hetero-historier utan att uppmärksamma att hon just tagit in hbtq. Hon blev förvånad över att vi reagerade. Den dagen hon gjorde det för första gången log jag i en hel vecka.”

Ungdomsstyrelsen 2012b, s. 33

”

En sak som faktiskt gör att jag känner mig begränsad är att jag inte tycker om att visa min kropp. Jag har ofta mycket kläder på mig och skulle aldrig bada på offentlig plats eller med andra.”

Ungdomsstyrelsen 2012b, s. 12

Historisk koppling

För att ge dagsaktuella hbtq-frågor en historisk koppling kan eleverna få i uppgift att ta reda på hur det såg ut förr i tiden, det vill säga vilka rättigheter som gällde för hbtq-personer under en annan tidsperiod. Du kan också be eleverna att fundera över vilka konsekvenser det fick för hbtq-personer. Hur påverkades hbtq-personers livssituation? Använd dig till exempel av listan över historiska årtal som presenterades i kapitel 2.

Ägna tid åt en specifik rättighet som hbtq-personer har nu men som de inte alltid har haft – till exempel rätten att ändra juridiskt kön utan att sterilisera sig

Låt eleverna själva få arbeta med en specifik rättighet och presentera denna i klassen. För att uppmärksamma övriga i skolan på framväxten av rättigheter kan ni arbeta tillsammans med bildämnet. Låt eleverna göra planscher eller på annat sätt illustrera dessa rättigheter. Dessa illustrationer kan sedan hängas upp utanför expeditionen eller vid entrén.

Framtidsspaning

Både i ämnena samhällskunskap och historia kan du avsluta med att fråga om framtiden. Be eleverna att fundera över hur hbtq-personers livssituation kommer att påverkas om en aktuell rättighetsfråga inte införlivas.

Idrott och hälsa

Varför: På gymnasiet ska undervisningen i idrott *”medvetandegöra och motverka stereotypa föreställningar om vad som anses vara manligt och kvinnligt”* och i grundskolan ska eleverna *”ges möjlighet att utveckla sin samarbetsförmåga och respekt för andra”*. I kapitel 1 i beskrev vi cis-heteronormen och hur den medför negativa konsekvenser för normbrytare oavsett kön.

Det är avgörande för en inkluderande undervisning att arbeta med att motverka stereotypa föreställningar och skapa en trygg idrottsmiljö där alla unga hbtq-personer vill och kan delta.

Hur: Gör omklädningsrummen tryggare för alla

Arbetet för en bättre idrottsundervisning börjar i omklädningsrummet. Som idrottslärare är det viktigt att se över hur omklädningsrummen ser ut och vilka möjligheter det finns för elever att byta om enskilt. Tvåkönsuppdelningen av både toaletter och omklädningsrum är problematisk eftersom det tvingar många transpersoner att välja mellan att gå in på en toalett som går stick i stäv med ens könsidentitet eller att riskera att utsättas för hot, hat och våld. Se över möjligheten att skapa ett eller flera könsneutrala omklädningsrum och sätt upp könsneutrala toalettskyltar som välkomnar alla oavsett könsidentitet.

Många homo- och bisexuella ungdomar upplever en otrygg miljö i omklädningsrummen då det förekommer homo- och bifobi i den miljön. Elever generellt upplever det som otryggt och ofta äckligt att duscha i skolan efter idrotten.

Ett sätt att göra omklädningsrummen tryggare för alla är att ge möjlighet att duscha enskilt, till exempel genom att sätta upp bås eller duschdraperier i omklädningsrummen.

Dela inte in eleverna efter kön

Ett sätt att arbeta med att bryta hetero- och cisnormen och föreställningarna om kön är att i dans låta alla vara följare och förare. Dela inte upp efter antagen heterosexualitet eller i tjejer och killar. Tänk på att alla inte är heterosexuella och alla inte identifierar sig som tjejer eller killar. Låt istället alla dansa med alla.

Bild, musik och estetisk kommunikation

Varför: Inom skolan finns flera ämnen och kurser som inkluderar olika typer av estetik, kultur och skapande. I grundskolan finns exempelvis ämnet bild som bland annat syftar till att eleverna ska utveckla kunskaper om *”hur bilder skapas och kan tolkas”*. Inom ämnet musik ska elevernas erfarenheter av musik *”utmanas och fördjupas i mötet med andras musikaliska erfarenheter”*.

Undervisningen i estetisk kommunikation syftar bland annat till att utveckla förmågan till samarbete, kommunikation och interaktion med andra människor. Eleverna ska även ges möjlighet att utveckla *”kunskaper om historiska och kulturella aspekter på estetisk kommunikation”*.

Skapa utifrån teman som till exempel pride

Låt eleverna skapa konst utifrån olika teman med hbtq-koppling. Arbetet kan med fördel göras genom att skildra stjärnfamiljer (icke-normativa sätt att bilda familj på) eller priderörelsen.

Spegla många olika människotyper i undervisningen

Berätta om konstnärer genom historien och idag som är hbtq-personer. Låt eleverna tolka konstverk som visar hbtq-uttryck och hbtq-relationer. Diskutera vilka kärleksrelationer och könsuttryck som oftast skildrats genom konst- och musikhistorien och varför det ser ut så. Granska normer vid tolkningar av bilder.

Se till att kärlekslåtarna inte enbart skildrar heterosexualitet (där en kvinna sjunger om en man och tvärtom).

Införliva skolans likabehandlingsarbete i undervisningen. I samband med bildundervisningen kan eleverna fotografera platser som upplevs som otrygga respektive trygga i skolan och sedan överlämna materialet till rektor för vidare åtgärder.

Gymnasieprogram

Det finns många olika sätt att inkludera hbtq-perspektiv i specifika gymnasieprogram och i examensmålen. Här presenteras ett fåtal förslag för ett par program för att illustrera hur arbetet kan bedrivas.

Barn- och fritidsprogrammet

Centralt för gymnasieprogrammet Barn och fritid är att eleverna ska få kunskaper i demokratiska värden och mänskliga rättigheter och vara förberedda på att utföra arbetsuppgifter där det ingår att *"möta, assistera och stödja barn, ungdomar eller vuxna i deras utveckling"*. Betoning på möten och stöd för unga och familjer i examensmålen gör det extra viktigt att utbildningens röda tråd handlar om att ge kunskap om familjebildning och familjekonstellationer. Under utbildningens gång kan alla som undervisar på programmet återkomma till diskussioner om ord och begrepp för familjer. Eleverna kan till exempel få diskutera begreppet *stjärnfamilj* – vad begreppet innebär men också vilka juridiska rättigheter olika familjekonstellationer har. Undervisningen bör också ta upp familjer där båda vårdnadshavarna är mammor och att en donator inte är en pappa utan just en donator.

Humanistiska programmet

Utbildning inom det humanistiska programmet ska betona människans tänkande och skapande och ge eleven förutsättningar att *”utveckla förmåga att ur olika perspektiv beskriva och belysa och tolka mänskligt handlande liksom att sätta sig in i och belysa olika sätt att tänka och uttrycka sig”*. Under utbildningen kan du återkommande föra in filosofiska och idéhistoriska frågeställningar om hbtq-personers situation under olika epoker och på olika platser. Tillsammans kan eleverna läsa olika protokoll och beslut som har fattats om hbtq-personers rättigheter och resonera kring aspekter av makt, vilka samhällsströmningar som ledde fram till besluten och konsekvenser för hbtq-personer. Eleverna kan också ges tillfällen att diskutera och problematisera föreställningen om kön och familjebildning under olika epoker men också på olika platser i världen.

Vård- och omsorgsprogrammet

I utbildningen ska eleverna ges kunskap om och förberedas för att arbeta med människors hälsa och ohälsa. De ska också lära sig att stödja människors förmåga att utveckla sina resurser. Därför ska utbildningen ge eleverna kunskaper om människan i olika åldrar och ur olika perspektiv. Utbildningen ska *”utveckla elevernas förmåga att bemöta människor på ett yrkesmässigt sätt, kommunicera med respekt för individens integritet och ge människor delaktighet och inflytande”*. Programmets

utformning går hand i hand med skolans uppdrag att bedriva en undervisning som utgår från alla människors lika värde och med mänskliga rättigheter som grund.

Även arbetet med aktiva åtgärder passar väl in i vad utbildningen ska ge eleverna. Det går att inkludera hbtq-personer till exempel vid diskussioner om familjebildning men också äldreomsorg. Läraren kan träna eleverna i att ställa öppna och icke-heteronormativa frågor om någons familj. Ett sätt att ställa en sådan fråga är *hur ser din familjesituation ut?* eller *har du någon eller några partners?*

Ekonomiprogrammet

I ekonomiprogrammet är det centralt att eleverna utvecklar sina kunskaper i samhällskunskap, företagsekonomi, entreprenörskap och juridik. Utbildningen ska också ge kunskaper om *”företagens roll i samhällsutvecklingen, lokalt, regionalt, nationellt och globalt”*, men också belysa det juridiska och moraliska ansvar som följer av företagande. På olika sätt går det att arbeta med att inkludera hbtq-personer och mänskliga rättigheter i ekonomiprogrammet. Ett tema är att prata om mänskliga rättigheter kopplat till företagens sociala ansvar när det gäller att köpa och sälja varor och tjänster. Bland annat kan det vara intressant att titta på företags ansvar knutet till icke-diskriminering, hur marknadsföring kan utformas för att vara inkluderande eller hur företag kan arbeta med social hållbarhet eller företagets samhällsansvar.

Bygg- och anläggningsprogrammet

I utbildningen ställs krav på att kunna samarbeta på arbetsplatsen och att ha en god kommunikationsförmåga. I alla ämnen ska eleverna därför *”arbeta med att utveckla sitt språk och få möjlighet att möta och diskutera olika perspektiv på människors livsvillkor i samhället”*. Eftersom det också ska ingå arbetsplatsförlagt lärande i utbildningen kan du som lärare prata om likabehandlingsplanen och i olika moment berätta om vilka rättigheter alla har utifrån diskrimineringsgrunderna. När eleverna ger sig ut på arbetsplatsförlagt lärande är det viktigt att du som lärare gör en uppföljning genom att fråga om hur eleverna har trivts, vilken jargong som förekom, hur de upplevde jargongen och hur de i framtiden kan arbeta för att motverka eventuell hbtq-fobisk jargong. Det kan också vara bra att berätta om de satsningar som görs och har gjorts inom byggbranschen för att motverka sexism och hbtq-fobi, varför dessa har gjorts och vad målsättningen med dem är.

Reflektionsfrågor inför planering av undervisning

Följande reflektionsfrågor kan vara användbara i enskild och gemensam planering.

Avsätt gärna en studiedag så att alla lärare på skolan ges utrymme att planera och utvärdera arbetet med inkludering av hbtq-frågor, så det bedrivs i enlighet med styrdokumentet. Fokusera på hur ni kan arbeta övergripande för att ett hbtq-perspektiv ska genomsyra och inkluderas i ett visst ämne eller program.

- Vilka texter kan du arbeta med som speglar hbtq-personer utifrån många olika perspektiv?
- Granska de läromedel som du använder i ditt ämne. Hur ser representationen ut utifrån ett hbtq-perspektiv?
- Hur kan du uppmärksamma pridefestivalen under dina lektioner? Hur kan pride uppmärksammas i olika miljöer i skolan?
- Hur kan du medvetet formulera olika uppgifter och övningar som tar upp in hbtq-personers liv och situation i den dagliga undervisningen?
- Hur kan du samverka med andra ämnen i ditt arbete för att inkludera hbtq-personer i undervisningen?
- Hur kan dagsaktuella frågor om hbtq-personers livsvillkor bli en självklar och återkommande del av undervisningen?
- I engelska och moderna språk: vilka ord och fraser kan ingå om utgångspunkten är mänskliga rättigheter? Vilka ord och fraser kan ingå om utgångspunkten är relationer?
- I idrottsundervisningen: hur kan skolan skapa en idrottsmiljö som är inkluderande också för personer som bryter mot könsnormer?

Exempel ur vardagen

– Steg 1

Exempel ur vardagen är korta små scenarion att reflektera kring på egen hand, att diskutera med kollegor eller på arbetsplatsträffar. Fundera hur din yrkesroll kan agera men även hur skolans personal kan samverka i respektive scenario.

- Vilka är dina omedelbara åtgärder?
- Vilka åtgärder behövs på längre sikt?
- Du går igenom ett klassrum när lektionen är slut och upptäcker att någon har satt upp ett klistermärke för en rasistisk och homofobisk organisation på en av bänkarna.
- En elev som är transperson blir inknuffad i väggen av en grupp andra elever.
- Några elever besöker en webbplats som grovt homo-/transfobisk.
- Under en idrottslektion blir en kille vald sist med motiveringen att *"han spelar som en tjej"*.
- En elev har kommit ut som trans och får många nyfikna och privata frågor av andra elever om kropp, upplevelse och tankar.
- Det framkommer att en person som är öppet bisexuell har blivit trakasserad av några andra elever på bussen på väg till skolan.

– Steg 2

Diskutera med en kollega eller på en arbetsplatsträff.

Lyft faktiska exempel som skett i er verksamhet.

Börja med att reflektera hur situationen hanterades. Resonera kring vad som fungerade bra men även på vad som hade kunnat göras annorlunda.

MER OM HBTQ

Böcker och filmer om hbtq och normkritik

Det finns många olika filmer som tar upp hbtq och normer som kan användas i undervisningen. De går att hitta genom att söka på internet, fråga eleverna eller genom att vända sig till en hbtq-organisation.

Många bibliotek har regnbågshyllor där du enklare kan hitta litteratur med hbtq-tematik. Flera bibliotek runt om i Sverige är dessutom hbtq-certifierade, vilket innebär att de har särskild hbtq-kompetens och har många tips på både böcker och filmer med bred representation.

Tänk på att se över vilka texter som väljs under hela läsåret. Plocka ihop de som speglar många olika typer av relation-

er och där olika känslor och idéer speglas. Välj både texter där det finns samkönade relationer och texter med transpersoner som har relationer.

Det är viktigt att visa filmer och böcker som skildrar positiva bilder av att leva som hbtq-person och flera olika sätt av att vara hbtq-person.

Om en film eller en bok du har valt ut visar sig vara stereotyp eller normativ, diskutera detta med eleverna. Använd dig av tipsen i kapitel 4.

Här följer exempel på litteratur och filmer som kan användas i undervisningen.

Skönlitteratur och serier

Black blade blues

J A Pitts (2011)
Urban fantasy

Cirkeln

Strandberg och Bergmark
Elfgren (2011)

Dansa på min grav

Chambers (1983)

Det händer nu

Nordin (2010)

Det är vår tur nu! Att vara trans i en tvåkönsvärld

RFSL Stockholm (2011)
Antologi skriven av unga transpersoner

Drawing blood

Z Brite (1995)
Fantasy/skräck

Einsteins fru

Strömquist (2008) Seriealbum som granskar normer kring kön och sexualitet

Eld

Strandberg och Bergmark
Elfgren (2012)

HBTQ – böcker bortom normen

Lönnlöv (2014)
Ger många tips om fler böcker på hbtq-tema

Hetero

Dahlén (2006)
Faktabok om normer och heterosexualitet

Hundra procent fett

Strömquist (2005)
Seriealbum som granskar normer kring kön och sexualitet

Jag har ingen historia, jag har ett liv

Gisslow (2016)

Jag är ju så jävla easy going

Jägerfeld (2013)

Lost souls

Z Brite (1993)
Vampyrfantasy

Mannen som älskade Yngve

Renberg (2004)

Nattbarn

Gustavsson (2013)
Seriealbum om tonår och identitet

Nyckeln

Strandberg och Bergmark
Elfgren (2013)

Orlando

Wolf (1928)

Pojkarna

Schiefauer (2011)
Ungdomsroman om kärlek, kön och identitet

Prins Charles känsla

Strömquist (2010)
Seriealbum som granskar normer kring kön och sexualitet

Queera berättelser

RFSL Stockholm (2014)

Slagskämpen

Walsh (2011)

Torka aldrig tårar utan handskar

Gardell
Del 1 Kärleken (2012)
Del 2 Sjukdomen (2013)
Del 3 Döden (2013)

Udda

Lövestam (2009)

Zip

Holm (2004)

Åror

Ericson (2013)
Seriealbum om att vara ung och trans

Filmer

Aimee & Jaguar (1999)

Tysk film om en judinna som blir kär i en kvinna som är gift med en nazistisk officer under andra världskriget. Baserad på verkliga händelser.

A place in the middle (2014)

Hawaiiansk dokumentärfilm om en ung person på hawaii som tilldelats könet flicka men som drömmer om att leda pojkgruppen av huladansare.

Billy Elliot (2000)

Brittisk film om en pojke som vill dansa balett.

But I'm a cheerleader (1999)

Amerikansk romantisk komedi om en cheerleader som sänds på camp för att omvändas från att vara lesbisk.

Jag dödade min mamma

(2009)

Kanadensisk film om en ung homosexuell killes komplexa relation till sin mamma.

Kyss mig (2011)

Svenskt drama med kärlek, intriger och komplicerade familjerelationer.

Laurence Anyways (2012)

Kanadensisk film om en lärare som kommer ut som transperson.

Milk (2008)

Amerikansk film baserad på den sanna historien om Harvey Milk – hbtq-aktivist och den förste öppett homosexuella mannen att väljas till ett officiellt ämbete i USA.

Mitt liv i rosa (1997)

Fransk film om en ung könsöverskridare.

Moonlight (2016)

Amerikanskt drama om en ung kille som försöker finna sin plats i världen och hantera omgivningen och sin egen sexualitet.

Nånting måste gå sönder

(2014)

Svensk film om kärlek, kön och identitet.

Pride (2014)

Brittisk film om en grupp hbt-aktivister som samlar in pengar till stöd för strejkande gruvarbetare under 1980-talet.

Romeos (2011)

Tysk film om en kärleksrelation mellan två homosexuella män: den ena cisperson, den andra transperson.

Velvet Goldmine (1998)

Amerikansk-brittisk film om idoldyrkan, musik och att utforska sin sexualitet i London under 1980-talet.

Venuz Boys (2002)

Amerikansk dokumentär om dragkings och könsöverskridanden.

Weekend (2011)

Brittisk film om kärlek, romans och öppenhet.

Forskning och kunskap om hbtq

MUCF, Folkhälsomyndigheten och Diskrimineringsombudsmannen är exempel på tre myndigheter som producerar och sammanställer ny forskning och kunskap om hbtq-frågor.

Skolinspektionen och Skolverket har kunskaps- och metodmaterial om arbete med hbtq och normer i skolmiljö.

FORTE, Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd sammanställer kunskap om hälsa och livsvillkor bland unga hbtq-personer.

Civilsamhällesorganisationerna RFSL Ungdom och RFSL tar regelbundet fram ny kunskap och metoder. Även RFSU och flera elevorganisationer har material som rör hbtq och undervisning.

Metodmaterial

BRYT – ett metodmaterial om normer i allmänhet och heteronormen i synnerhet
RFSL Ungdom & Forum för levande historia (2011)

Gränser
RFSL Ungdom (2012)

Hat på nätet – vad får du inte skriva på nätet?
Ungdomsstyrelsen (2014)

Under huden – sexualundervisning och normkritisk pedagogik
RFSL Ungdom & RFSL Stockholm (2011)

Youmo i praktiken – en vägledning om att prata med unga nyanlända om frågor som rör kön, sexualitet och jämställdhet
MUCF (2018)

Öppna fritidsverksamheten! Om hbtq, normer och inkludering i öppen fritidsverksamhet
MUCF (2019)

Webbplatser

www.do.se

Diskrimineringsombudsmanen. Information, rapporter och material.

www.rfslungdom.se

RFSL Ungdom – Ungdomsförbundet för homosexuellas, bisexuellas, transpersoners, queeras och intersexpersoners rättigheter. Information, material och utbildning. Information om aktiviteter för hbtq-personer till och med 30 år.

www.rfsl.se

RFSL – Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas, transpersoners och queeras rättigheter. Information, material och utbildning.

www.rfsu.se

RFSU – Riksförbundet för sexuell upplysning. Information och metodmaterial.

www.inis-org.se

INIS – Intersexuella i Sverige. Information om intersex och stöd för intersexpersoner.

www.transformering.se

Information och identitetsstärkande om trans.

www.pegasus.se

Pegasus – stödverksamhet för unga hbtq-personer som har erfarenhet av sex mot ersättning.

www.umo.se

Ungdomsmottagningen på nätet. Information.

www.youmo.se

Ungdomsmottagningen på nätet på flera olika språk.

www.skolverket.se

www.levandehistoria.se/hbtq

Ordlista

Här följer förklaringar på ett urval av många olika identiteter och begrepp. De är avsedda att vara beskrivande, inte föreskrivande. Det är viktigt att alltid respektera individers val av ord om sin egen identitet.

Asexuell

En sexuell identitet som innebär att inte ha någon sexlust, ingen aktiv sexualitet eller inte vilja inkludera andra i sin sexualitet. Vissa asexuella vill ha och gillar sex, andra inte.

Bifobi

Hat, avsky och fördomar mot bisexuella eller personer som tolkas som bisexuella. Begreppet har ingenting med rädsla att göra.

Bisexuell

Förmågan att bli kär i eller attraherad av människor oavsett kön.

Cisnorm

Förväntan att alla människor ska definiera sig som det juridiska kön de tilldelades vid födseln. Det juridiska könet bestäms utifrån nyfödda barns biologiska kön.

Cisperson

En person vars könsidentitet, könsuttryck och biologiska kön alltid hängt ihop enligt normen, det vill säga en person som inte har erfarenhet av att vara transperson. Begreppet har ingenting med sexuell läggning att göra.

Drag king / drag queen

En person som leker med överdrivna könsuttryck som ett konstnärligt uttryck, ofta på scen.

Hbtq

Hbtq står för homosexuella, bisexuella, transpersoner och queera personer.

Hen

Ett könsneutralt pronomen att använda i stället för hon eller han. Många ickebinära personer använder sig av pronomenet hen, medan andra använder pronomenet den.

Heteronorm

Förväntan att alla människor ska vara heterosexuella cispersoner och bilda familj med en person av så kallat motsatt kön. Personer som följer denna norm ges ofta fördelar i fråga om lagstiftning, känsla av sammanhang och bekräftelse.

Heterosexuell

Förmågan att bli kär i eller attraherad av människor av annat kön än en själv.

Homofobi

Hat, avsky och fördomar mot homosexuella eller personer som tolkas som homosexuella. Begreppet har inget med rädsla att göra.

Homosexuell

Förmågan att bli kär i eller attraherad av människor av samma kön som en själv.

Ickebinär

Person som varken identifierar sig som tjej eller som kille. Ofta används hen eller den som pronomen. Ickebinär är ett paraplybegrepp som innehåller många olika definitioner av identiteter bortom de binära könen (tjej och kille). Vissa använder intergender i en liknande bemärkelse.

Intersex

Person som är född med en kropp vars inre och/eller yttre fysiska egenskaper inte stämmer överens med samhällets förväntningar om hur en typisk tjej- eller killkropp ska se ut. Det finns många olika intersex-variationer. Vissa intersexpersoner definierar sig som hbtq(i)-personer, andra inte.

Komma ut

Begreppet syftar ofta på att berätta att man inte är cisperson eller heterosexuell. Att komma ut är inget som sker vid ett tillfälle utan det sker hela livet: i skolan, på arbetsplatsen, för nya vänner och kollegor, i mötet med vården och i mötet med äldreomsorgen. Skälet till att behöva komma ut är att det finns en heteronorm och en cisnorm. Att komma ut som hbtq-person innebär att berätta något om sig själv för att omvärlden förväntar sig att andra en viss könsidentitet eller sexuell läggning.

Kön

Begreppet består av flera olika delar:

- könsidentitet (det kön en person känner sig och definierar sig som)
- könsuttryck (kläder, kroppsspråk, frisyr med mera)
- biologiskt kön (könsorgan, könskromosomer och hormonnivåer)
- juridiskt kön (det som står i passet och framgår av personnumret).

Könsidentitet är det som oftast åsyftas när vi pratar om kön, i andra fall bör det specificeras varför och vad som efterfrågas.

Normkritik

En effektiv pedagogik för att kontinuerligt arbeta mot diskriminering och för lika-behandling. Fokus ligger på att granska normer, att reflektera kring vad som ses som självklart och att diskutera privilegier i relation till normer och makt. Normkritik innebär även att synliggöra normbrytare och att förändra de strukturer som gör att vissa människor ses som mer självklara eller ges fördelar (vanligen) på bekostnad av minoritetsgrupper.

Pansexuell

Förmågan att bli kär i eller attraherad av människor av alla kön. Begreppet tydliggör att det finns fler kön än två.

Pride

Politisk festival för hbtq-personers rättigheter som firas över hela världen i syfte att synliggöra hbtq-frågor samt för hbtq-personer att ta plats och att vara stolta.

Queer

Brett begrepp som kan avse en teori som växt fram inom akademien (queerteori), aktivism eller identitet. Queer som identitet innebär att på något sätt bryta mot cis- och/eller heteronormen.

Regnbågsfamilj

Syftar vanligtvis på en familj bestående av vuxna och barn där någon eller några av föräldrarna är homo- eller bisexuella. Ibland inkluderar begreppet även familjer där någon av föräldrarna är transperson.

Sexuell läggning

Definieras utifrån vem eller vilka en person blir förälskad i, attraheras av eller har sexuella relationer med. De sexuella läggningar som omfattas i diskrimineringslagen är homosexuell, bisexuell och heterosexuell.

Stjärnfamilj

Ett begrepp som omfattar alla typer av familjekonstellationer utanför kärnfamiljsnormen. Begreppet kan exempelvis omfatta familjer med eller utan barn, familjer med en eller flera vuxna eller så kallade bonusföräldrar eller bonussyskon. I begreppet ingår att familj inte måste hänga samman med biologiska band.

Transfobi

Hat, avsky och fördomar mot transpersoner eller personer som tolkas som transpersoner. Begreppet har inget med rädsla att göra.

Transperson

Ett paraplybegrepp som omfattar en mängd olika transidentiteter, både icke-binära och binära. Gemensamt för transpersoner är att det är en person vars könsidentitet, juridiska kön och biologiska kön inte alltid har hört samman enligt normen. Begreppet har inget med sexuell läggning att göra, en transperson kan ha vilken sexuell läggning som helst.

Transsexuell

Person vars könsidentitet inte överensstämmer med det biologiska och juridiska könet och som önskar förändra detta. Ibland används termen könsbyte för att förklara denna process, men könet byts inte – det är kroppen och det juridiska könet som förändras för att överensstämma med könsidentiteten.

Transvestit

En person som ibland eller ofta väljer att klä sig i kläder som är associerade med det kön som personen inte annars uppträder som. Personen identifierar sig i övrigt med det kön som blev givet då den föddes och som står i passet.

Våld

Här avses våld i fysisk form eller som maktutövning, att hota eller faktiskt utöva våld, mot sig själv, en annan person eller en grupp eller ett samhälle, som antingen leder till eller riskerar att orsaka personskador, dödsfall, psykisk skada, omsorgsvikt eller deprivation.

Referenser

Brottsförebyggande rådet (2017)

Hatbrott 2016 – teknisk rapport.
Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet (2018a)

Kriminalstatistik 2017. Personer lagförda för brott.
Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet (2018b)

Självrapporterad utsatthet för hatbrott – Analys utifrån Nationella trygghetsundersökningen 2006 –2017.
Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Council of Europe (2016)

Teaching Controversial issues – developing effective training for teachers and school leaders.
Svensk översättning 2016 av Skolverket.

Diskrimineringsombudsmannen (2014)

Delar av mönster – en analys av upplevelser av diskriminering och diskriminerande processer.
Stockholm: Diskrimineringsombudsmannen.

Folkhälsomyndigheten (2014)

Utvecklingen av hälsan och hälsans bestämningsfaktorer bland homo- och bisexuella personer – Resultat från nationella folkhälsoenkäten På lika villkor.
Stockholm: Folkhälsomyndigheten.

Folkhälsomyndigheten (2015)

Hälsan och hälsans bestämningsfaktorer för transpersoner – En rapport om hälsoläget för transpersoner.
Stockholm: Folkhälsomyndigheten.

Folkhälsomyndigheten (2017)

Sexualitet och hälsa bland unga i Sverige – UngKAB 15 – en studie om kunskap, attityder och beteende bland unga 16 –29 år. Stockholm: Folkhälsomyndigheten

Kumashiro, K. & Ngo, B. (Red.) (2007)

Six Lenses for Anti-Oppressive Education.
New York: Peter Lang

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor (2016)

Stödande och stärkande – Unga hbtq-personers röster om identitetsstärkande och hälsofrämjande faktorer.
Stockholm: Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor.

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor (2017)

Fokus 17:3 – Unga hbtq-personer. Etablering i arbetslivet.
Stockholm: Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor.

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor (2018a)

Bredda normen – En kunskaps-sammanställning om unga hbtq-personers etablering på arbetsmarknaden.
Stockholm: Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor.

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (2018b)

Bredda normen – Unga hbtq-personers röster om att varken arbeta eller studera.
Stockholm: Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor.

Regeringskansliet (2014)

En strategi för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck.
Stockholm: Regeringskansliet, Arbetsmarknadsdepartementet.

RFSL (2016)

Förtroende att stärka. – Om hbtq-personers förtroende för olika samhällsinstanser och vad som behöver förändras.
Stockholm: RFSL.

RFSL Ungdom (2015)

Sex för x – Sex mot ersättning bland unga hbtq-personer.
Stockholm: RFSL Ungdom.

Skolinspektionen (2018)

Sex- och samlevnadsundervisning.
Stockholm: Skolinspektionen.

Skolverket (2011a)

Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011.
Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2011b)

Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011.
Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2013)

Sex och samlevnadsundervisning i grundskolans senare år.
Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2018)

Hedersrelaterat våld och förtryck. Skolans ansvar och möjligheter.
Stockholm: Skolverket.

Ungdomsstyrelsen (2010)

Hon hen han. En analys av hälsosituationen för homo- och bisexuella ungdomar samt för unga transpersoner.
Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2012a)

Om unga hbtq-personer – Hälsa.
Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2012b)

Om unga hbtq-personer – Fritid.
Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Westerlund, U., Akleye,

J., Larsson, A. (2017).

SOU 2017:92 Transpersoner i Sverige – Förslag för stärkt ställning och bättre levnadsvillkor.
Stockholm: Regeringskansliet, Kulturdepartementet.

Lagar

Diskrimineringslagen (2008:567)

Skollagen (2010:800)

Lagen om hets mot folkgrupp, 16 kap. 8 § (2018:1744)

Elektroniska källor

www.do.se

www.skolinspektionen.se

www.skolverket.se

www.ungdag.se

”Jag har också haft mycket bra lärare som ställt upp för mig. En av dem tog in hbtq precis lika naturligt som hetero-historier utan att uppmärksamma att hon just tagit in hbtq. Hon blev förvånad över att vi reagerade. Den dagen hon gjorde det för första gången log jag i en hel vecka.”